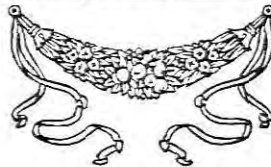

PRESIDENT M. T. STEYN

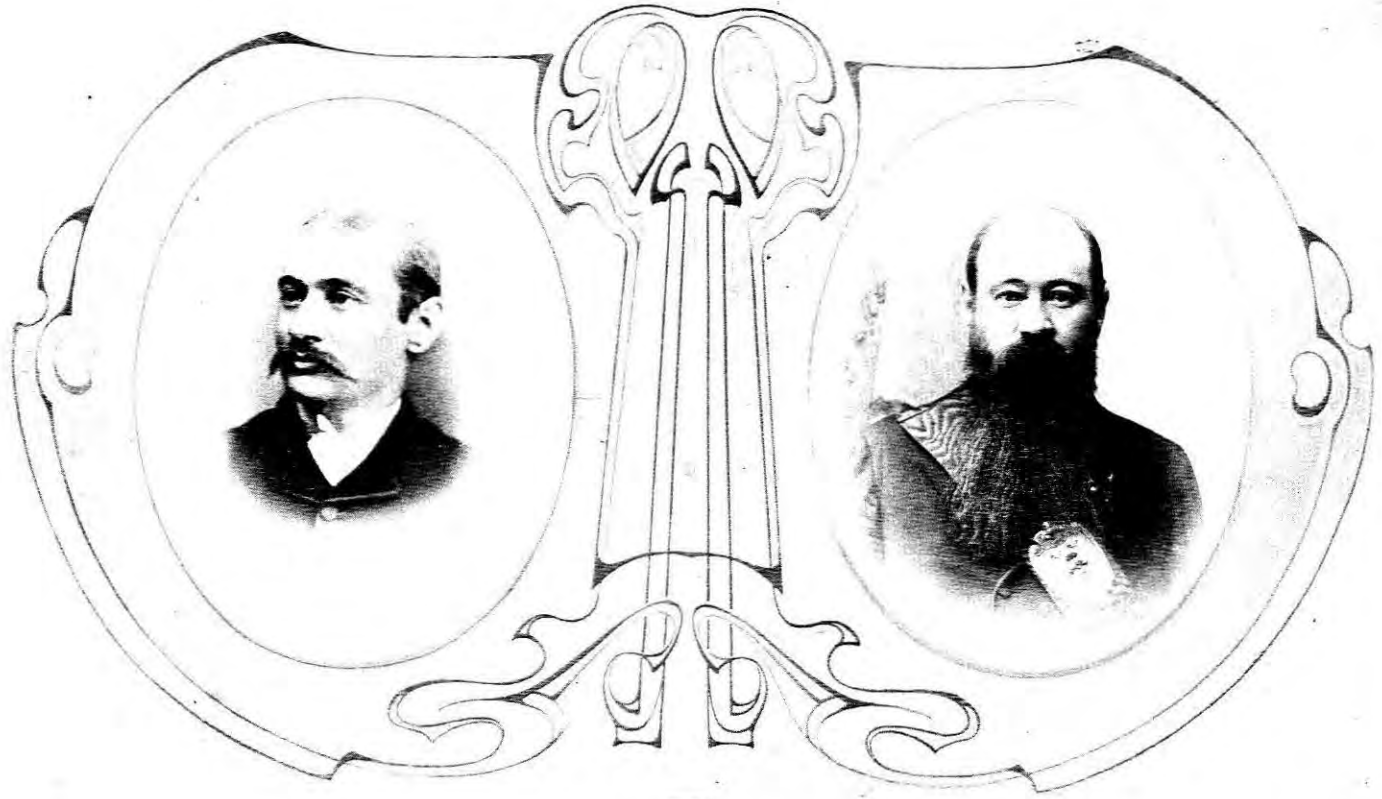
LEWE EN STERWE VAN DIE
GROOT AFRIKANER STAATSMAN

LITGEGEE DEUR „HET VOLKSBLAD“-DRUKKERIJ, Bus 267, BLOEMFONTEIN.

31/1/11

Alle regte voorbehou.

STEYN NA SIJN STUDIEJARE EN ALS STAATSPRESIDENT.

AAN WIJLE PRESIDENT MARTHINUS THEUNIS STEYN,

GEBORE 2 OKTOBER 1857—OORLEDE 28 NOVEMBER 1916.

MARTHINUS THEUNIS STEYN het die lig gesien op 2 Oktober, 1857, in die Winburg distrik. Hoe gebrekkig ons geskiedkundige sin nog is blyk hieruit dat een skrywer van naam Bloemfontein als sijn geboorteplaas aangee. Dit was eers later dat sijn vader, die lid van die Uitvoerende Raad werd, na die Bloemfontein distrik getrek het. Sijn vader was 'n welgestelde man en als skaapboer en wama-ker het hij soos ons boere dit kan doen 'n onafhankelike lewe gevoer. Die stamvader van die familie was Douwe Gerbrand Steyn, 'n Fries wat na die Kaap in 1668 van Leeuwarden gekom het. Die grootvader van Marthinus Theunis werd in 1804 gebore. Sijn naam was Pieter Gijsbert. Hij het saam met die trek van Potgieter gegaan waar Paul Kruger ook bij was. Dit is van belang om te weet dat die moeder van President Kruger 'n Steyn was. Die vryheidssin was in die bloed van die Steyns. Een van die voorouers van Marthinus Theunis,

Hermanus het in 1795 te Swellendam 'n opstand teen die Oost-Indiese Kompanjie gelei en was hij benoem tot President van die Swellendamse Republiek. Eers het die Steyns bij Swellendam gewoon en later het hulle na Stellenbosch gegaan. Hiervandaan het hulle na Colesberg getrek. Toe Potgieter met sijn trek hier virbijkom het hulle hulle daarbij aangesluit en het saamgetrek tot in die noordooste van die Vrijstaat waar die Steyns hulle gevestig het.

Daar in die vroeë tijd dit maar moeilik met die vervoer gegaan het, het die vader van die Steyns die plaas Zuurfontein in die Bloemfontein distrik gaan bewoon om in nouwer voeling met die hoofstad te wees.

Op die boerplaas het die jong Marthinus Theunis sijn lewe deurgebring soos elke boerseun dit doen moet. 's Morrens moes hij vroeg uit die bed uit om met die boerderij te help.

Theuns soos hij genoem werd was nog 'n knapie gewees toe hij sijn eerste bok geskiet het. Temidde van al die bedrijwigheid op die boereplaas het die jeugdige Afrikanerseun al tekene van sijn biesondere talente gegee. Dit was of sijn kop altijd 'n beetjie in die wolke was. Sijn ouers het Theuns na die Grey Kollege in Bloemfontein gestuur om sijn studies daar verder voort te set. Op algaar het die jong Steyn 'n gunstige indruk gemaak en hulle het ingesien dat dit 'n diamant was wat geslijp moet word.

In Bloemfontein het hij maats gemaak met die seun van die Staatsprokureur, Harry Vels.

Die twee maats het 's middags die jong meisjies vir ridjies geneem en op die plaas het hulle saam gaan skiet en perdrij.

Baje mense het invloed op die ouers uitgeoefen om Theuns na Europa te stuur. Die besware van die vader was nie onoorkomelik nie maar sijn moeder wou niks daarvan hoor nie dat hij oor die blouw water moes gaan. Regter Buchanan was baje ingenome met die jong

VADER EN MOEDER VAN WIJLE PRESIDENT M. T. STEYN.

Theuns en hij het bij sijn ouers aangedring om hom na Europa te stuur waar hij sig als advokaat kon bekwaam. Dr. Brill van die Grey Kollege het ook sterk gepleit en 'n jong dokter, wat toe net sijn studies in Duitsland voltooi het, was op besoek op die plaas in verband met die siekte van 'n pasjient en hij het ook daarop aangedring om die jong man na Europa te stuur. Die moeder wou nie hoor nie. Maar die jong dokter sê: „Stuur Steyn saam met Vels na Europa. In Bloemfontein, rij hulle net met die nooiens rond. Laat hom na Holland gaan en dan kan hij U nog goeie fries beeste uitstuur.” Die gedagte van die fries beeste was te aanlokkelik vir die ondernemende boeremoeder.

In Mei 1877 vind ons Theuns Steyn en Harry Vels op vertrek. Van Bloemfontein het die twee maats die reis per poskar moet aflê. Bij Kaapstad het hulle dieselfde boot geneem waarmee Paul Kruger en dr. Jorissen na Engeland sou gaan. Hulle opdrag was om teen die onwettige anneksasie van die land noordelik van die Vaal rivier te pleit. Steyn was dus 'n man van twintig jaar toe hij na Nederland gegaan het. Als hij eers in 1883 vertrek het, dan was hij vijf en twintig jaar oud. Maar Steyn met sijn skrandere kop sou nie solang met sijn eksamens versuim het nie. Om hierdie rede is die datum 1883 onaannemelik. Ons kan aanneem dat die jong Steyn en Paul Kruger baje met mekaar gepraat het want die reis het toe baje langer geneem als in ons dae. Die eentonigheid aan boord moes verskrikkelik gewees het en die klompie Afrikaners op die skip was maar altijd bijmekaar. Op 'n later geleentheid toe Kruger en Steyn mekaar als presidente ontmoet het, het Pres. Kruger nog van hierdie reis gepraat.

Steyn en Vels het in Julie 1877 na Deventer gegaan waar hulle die leraar in oue tale

aan die gymnasium gevra het om hulle in Latijn, Grieks en Hollands te help. 'n Ander leraar het die twee beginsele van meetkunde en algebra geleer.

Steyn was 'n prageksempelaar van 'n Afrikaner. Met die harde werk op die boerderij het sijn spiere en liggaamskrag tot volle ontwikkeling gekom. Sijn breë skouers en nek en sijn ronde bors het gewijs dat hij uit 'n kragtige en gesonde familie gestam het wat met die vrijheid van die onmeetbare veld bekend was. Sijn gelaatstrekke het die sielekrag van die latere President verraai. Sijn sterkgevormde neus en lippe en die breë kin het bewijs dat hij karaktersterk was. Sijn ietwat slaperige en groot blouw oë het sijn adelike inbors uitgebring. Sijn hoë voorkop en goedgevormde oor het die getrouwe student en denker vertolk. In liggaamsbouw en verstandelike ontwikkeling was hij 'n beeld van 'n Afrikaner. In later jare toe hij als president in sijn pluiskijl en manel uitgedos was kon 'n mens sien dat dit die President was wat daar loop.

Hoewel Steyn die studie met die grootste erns aangepak het, was hij iemand wat altyd grapperig was. Die opgeruimdheid van gees het hij tot in die donkerste oomblikke behou en in sijn laaste redevoering, waar hij dood neergestort het, was sijn openingssin 'n grappie gewees wat sijn gehoor laat lag het.

'n Mens kan hom voorstel hoe Steyn hom in die land van sijn voorvadere in die koue noorde gevoel het waar soos iemand gesê het daar nege maande winter en drie maande sleg weer is. Meer als èen koue en lange wintersaand het Steyn en Vels om die hollandse kaggels deurgebring en die nuwsgierige Hollanders alles en nog wat oor die Vrij Staat en Suid-Afrika vertel. In Holland het Steyn meer als één grappie gehad.

Op 'n wandeling bij Deventer het 'n wadrijwer met Steyn rusie gemaak, wat maar al-

telig in Holland gebeur daar aanmerkinge altijd rondgeslinger word. Een woord op die ander en toe pak Steyn die parmantige wadrijwer in die arms en sit hom oor die heg. Die wadrijwer het eindelijk moes belooft dat hij hom sou gedra en toe werd hij weer opgehelp.

In September 1879 het Steyn en Vels in Leiden vir hulle admissieeksamen gesit maar altwee het gesak. Hulle Hollands was nie suiwer genoeg nie. En Steyn se mening van die Afrikaner standpunt was dat die mense in Holland maar baje gebroke Hollands praat wat 'n Afrikaner maar moeilik kon verstaan. Steyn en Vels het daarteen opgesien om nog 'n jaar oor hulle admissie eksamen te neem in Holland en hulle besluit om na Engeland te gaan waar die studie baje korter was. In Engeland het hulle baje vlugger met die werk opgeskiet. Op 15 Januarie 1880 het hulle hulle toelatingseksame vir die Inner Temple in Londen gedoen en op 17 November, 1882 werd Steyn advokaat. Gedurende hulle studietijd in Engeland het die twee Afrikaners dit net smoor gehad daar in die twee jare 1880—82 die moeilikhede tussen Engeland en die Transvaal tot 'n botsing gekom het. In die tijd het 'n engelse offisiertje, wat na Suid-Afrika gegaan het, Steyn in Londen gevra wat hij moet meeneem na Suid-Afrika als hulle teen die Boere bakkelei. Steyn het ewe naief geantwoord dat hij die meneertje sou aanraai om 'n doodkis mee te neem want hij sou dit gouw nodig krij als hij teen die Boere gaan veg.

Kort na hulle eksamens het Steyn en Vels na Suid-Afrika teruggekom. Steyn was net ses maande terug toe hij Staatsprokureur werd. Als advokaat het Steyn 'n beetjie moeite gehad daar hij nie so vlot van spraak was nie maar met oefening het hij die moeilikheid te bowe gekom.

Hij was nie 'n uitsondering in die familie nie daar van die andere lede ook swaar ter taal was.

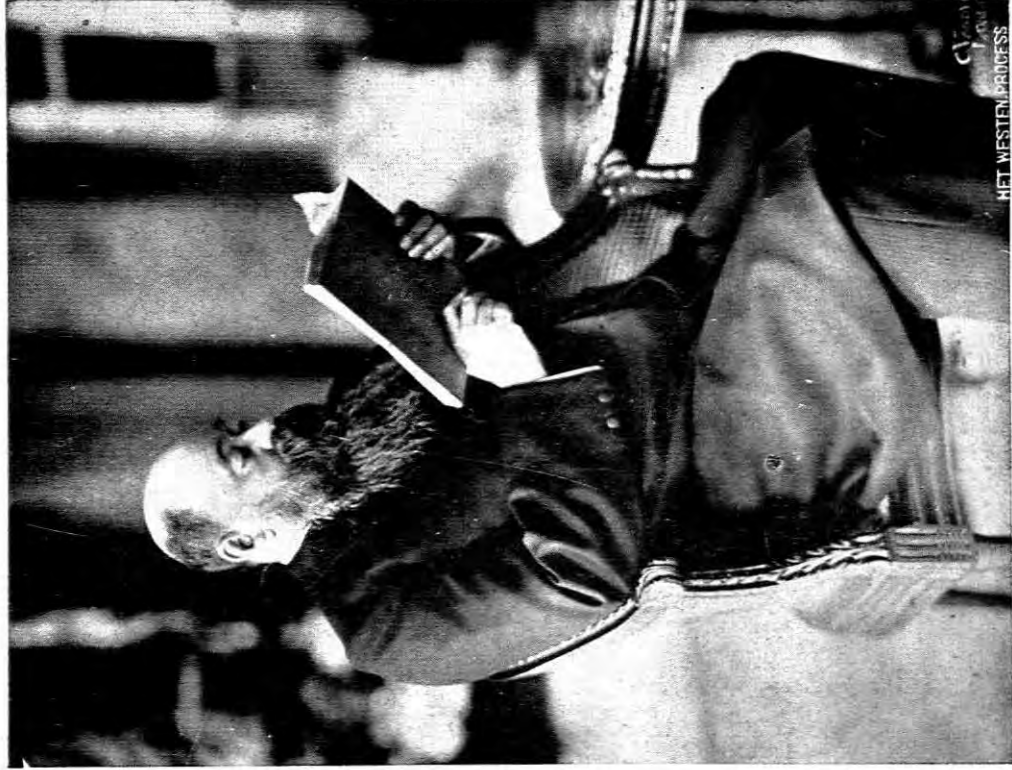
In die hoofstad van die Vrij Staat het Steyn al meer en meer in die waardering van sijn medeburgers gerijs. Hij werd tot lid van die stadsraad gekies. Maar niemand het toe kon sê nie dat hij die talente besit waarvan hij later blijk gegee het. Hij was 'n ijwerige werker en het met 'n hoë besef van pligsvervulling sijn werk gedoen. Op dertigjarige leeftijd het die jonge Staatsprokureur in die huwelik getree met die oudste dogter van ds. Fraser van Philippolis.

In 1889 werd die heer F. W. Reitz die opvolger van Pres. Brand. Die heer Reitz was president van die regbank gewees en deur die vakature ontstaan deur sijn benoeming tot President werd die Staatsprokureur, Marthinus Theunis Steyn tot tweede strafregter benoem.

In sijn nuwe werkring het die jonge Steyn met nog groter toewijding en nouw gesetheid opgetree. Sijn uitsprake het die bewondering van algaar afgedwing. Sijn uiteensetting van 'n saak het gewijs dat hij daarvan altijd 'n diep studie gemaak het. Hij het vir homself gedink en hom nooit met die stroom laat meesleep nie. Hoewel hij nog so'n jong man was het hij nie geskroom om 'n uitspraak in die minderheid te gee nie.

Als strafregter het hij op die Rondgaande Hof in aanraking met al die burgers van die land gekom. Als boereseun was hij heeltemaal in sijn element. Daar het hij reeds blyke gegee van sijn opvatting van die eenvoudigheid in die lewe en van sijn demokratiese beskouwing van die maatskappij. Sijn eenvoudige maar hoffelike houding het hom tot vriend van elkeen gemaak. Hierdeur het sijn roem reeds deur die Vrijstaat gegaan.

HET WESTEN-PROCES

WILLEM-KONING M. T. STUYV.

In Nov. 1895 het die heer F. W. Reitz weens swakke gesondheid als President bedank.

Daar was nog nie tijd vir 'n verkiesing gewees nie toe die Jameson strooptog plaasgevind het. Hierdie gebeurtenis het elke Afrikaner laat voel dat daar 'n slang in die gras was. Met die inval het 'n groot kommando Vrijstaters opgetrek om die Transvaal te help. Hierdie verraad het die deurslag gegee van die Presidentsverkiesing.

Die Volksraad het twee kandidate aanbeveel. Die eerste was John George Fraser 'n familielid van mevr. Steyn. Hij was al 'n paar maal aspirantkandidaat maar kon nooit die paal haal nie.

Die man wat die kandidatuur van Steyn gesekondeer het was niemand minder als Christiaan Rudolph de Wet, wat later so'n roemrijke rol met sijn President gespeel het in die verdediging van sijn vaderland. Steyn het Fraser met 'n verpletterende meerderheid verslaan. Fraser het maar 1,300 stemme gekrij en Steyn daarenteen 17,000. Dit was 'n geweldige nederlaag vir die voorsitter van die Volksraad. Maar die volk was bang vir sijn engelse gesindheid. In 1868 het hij dit getoon deur sijn naam bo aan 'n versoekskrif te heg waarin die britse Regering gevra word om die Vrij Staat te annekseer. Toe Jameson die inval gemaak het was dit in die Vrij Staat ook klaar met enigeen wat van engelse invloed verdag werd. Op 11 Maart 1896 het Steyn sijn amb aanvaar. Hoe Fraser ook nog mag praat was die volk oortuig dat hij engelsgesind was. Die latere geskiedenis het getoon dat die volk reg was. In die laaste volksraadsitting het hij als voorsitter o.m. gesê volgens die notule van die Volksraad: „Met die grootste vrijmoedigheid en 'n vrij gewete vir sijn God gaan hij stem vir die getrouwe nakoming van die verpligtinge

onder die Politiek Verbond op die volk gelê en sal ook persoonlik vir die regverdige saak van die susterrepubliek die wapens opneem en tot die bitter einde strij vir die segevier van reg en geregtigheid en vir die goeie reg van die Afrikanerdom." So het mnr. John George Fraser als voorsitter van die Volksraad kon praat. Toe lord Roberts Bloemfontein ingetrek het was mnr. Fraser 'n onderhoud met lord Roberts toegestaan waarin hij verklaar had dat hij tevrede was met die anneksasie van sijn land.

Die Jameson inval het die oë van die Republieke oopgemaak en kort na die aanvaarding van sijn betrekking het die Potchefstroom Konvensie bijmekaar gekom om die band tussen die twee republieke nouwer te trek. Bij die ooreenkoms werd bepaal dat 'n raad sou aangestel word uit verteenwoordigers van die republieke wat elke jaar om die beurt in Pretoria en Bloemfontein bijmekaar sou kom om die wijze te bespreek waarop die bande tussen die twee susterlande nog nouwer kon getrek word. Sels in die Volksraad het die lede ook met die besem gegee. John George Fraser, wat so'n hopelose pak sla bij die stembus gekrij het werd nie weer als voorsitter van die Volksraad aangestel nie maar die heer C. H. Wessels, wat teenswoordig die Administrateur van die Vrijstaat, in die plek van dr. Ramsbottom is, werd toe beskouw als die man met die nodige ruggegraat om die leiding van die Volksraad op hom te neem.

Sijn staatsmansbeleid het al in sijn eerste toespraak als President deurgeskemer, „Ik weet”, het hij onder meer gesê, „dat, wanneer wij stilstaan bij de gebeurtenissen van de laatste maanden en de geschiedenis van het Zuid-Afrikaanse volk, een gevoel van ongerustheid ons bekruipt en wij ons zelve afvragen, hoelang moeten wij de hand van vriendschap uitstrekken om die telkens weer met minachting te zien terugstoten. Maar moeten wij dan als ver-

standige mannen toestaan dat een ellendige vrijbouter rassehaat in onze harten plant? Of zullen wij hem veroorloven ons een haarbreed te doen afwijken van het pad, dat onze vaders hebben aangewezen en gevolgd, dat leidt tot vrede, vriendschap en verbroedering? Terwille van hun nagedachtenis zullen wij dat pad blijven volgen en tot de vreemdeling zeggen: Kom en sluit u bij ons aan, toon, dat gij het goed met ons meent, maar blijf niet terzijde staan en verwacht niet, dat wij onze nationaliteit zullen prijsgeven, en toelaten, dat gij ons opsorpt. Op die wijze alleen kunnen wij zegen en voorspoed verwachten."

Wat President Steyn in 1896 in zijn pleidooi vir die bestaansreg van die afrikaanse nasionaliteit gesê het, was in 1916 aan zijn dood nog onveranderd gebleef. Verder het hij in zijn rede melding gemaak van die sentrale ligging van die Vrijstaat in die hart van Suid-Afrika en dat dit daarom die plig van die Vrijstaters was om 'n gees van vereniging te wek en die broers te vergader als daar geskille rijs en die geskille uit die weg te ruim en elkaar die hand van vriendskap te reik en sodoende hier in die Vrijstaat die grondslag te lê van 'n verbond, waarna ieder weldenkend Afrikaner vurig verlang het.

Die laaste gedagte het die engelse jingo wat dit te doen was om die nasionaliteitsgevoel van die Afrikaner uit te doof seker nie lekker laat voel nie. Dit wijs ook dat als die oorlog nie gekom het nie en Steyn zijn gezondheid behou het dan sou hij selfs onder die omstandighede die eenheid van die Afrikaner volk bevorder het en als volksleier zijn invloed deur gans Suid-Afrika laat geld het.

Om die vereniging van die Afrikaners te bewerkstellig moes die staatsmanne eers omsien na die beskerming van die twee Republieke. Die volgende jaar in Maart 1897 het Pres. Kruger 'n besoek aan Bloemfontein gebring om die nouere vereniging van die twee sustersta-

te te bespreek. Dit sou 'n oorgang wees tot die samesmelting van die twee republieke. Die groot gedagte bij die jong President was om als skeidsregter op te tree indien die moeilikhe-
de wat iedereen te wagte was sou opdoem. Die lot van die Vrij Staat het afgehang van die
van die Transvaal. Als die Transvaal oorrompel werd dan was dit maar 'n kwessie van tijd
om die Vrijstaat rooi te verf. Al was daar nie griewe nie dan sou dit wel gefabriseer word.
Daar was dus gin ander uitweg nie. Deur die sluiting van hierdie Verbond het Steyn sijn
kennis van die toekomstige vijand en sijn bedoelinge aan die dag gelê. Hij was te opreg
om met slinkse wijze uit die saak uit te draai. Dit was 'n gewigtige stap maar hij het altijd
volgens sijn heilige oortuiging gehandel. Hij moes ook gereken het dat als daar 'n onpartijdi-
ge bemiddelaar was sou die Engelsman tog nog 'n greintjie selfrespek hê om opreg en gematig
te wees. Ongelukkig het Steyn sijn teenpartij te hoog geskat. In al die onderhandelinge tus-
sen die engelse en transvaalse regeringe het hij als versoener opgetree maar dit was die En-
gelsman nou eenmaal te doen om die Boer van sijn vrijheid te beroof. Die onderhandelinge tus-
sen Milner en die Suid-Afrikaanse Republiek het getoon dat die eise van die Engelse nie te
bevredig was nie. Pres. Kruger was bereid om die stemreg van die uitlanders van veertien jaar
tot op sewe terug te bring. Dit is ongetwifel aan die invloed van Pres. Steyn te danke dat
Pres. Kruger sover gekom het om die konsessie te maak. Maar toe hierdie Konferensie in Mei
1899 onverrigtersake uiteengegaan het, het elkeen kon sien hoe laat dit was. En tog het Pres.
Steyn nog verder sijn invloed op Pres. Kruger uitgeoefen om die eis van die engelse regering
toe te staan n.l. die vijfjarig stemreg maar onder die verstande dat die engelse regering sig
nie verder met die binnelandse aangeleenthede van die Suid-Afrikaanse Republiek sou inlaat
nie en dat Engeland nie op soesereiniteit sou aanspraak maak nie .Dat Pres. Steyn die Suid-

DIE HUIS VAN PRESIDENT STEYN OP SIJN PLAAS "ONZE RÛST," BLOEMFONTEIN DISTRIKT.
Foto : Coster, Blmftn.

Afrikaanse Republiek kon beweeg om hierdie verder konsessie te maak wijs watter krag en invloed van die jong President uitgegaan het. Deur sijn eerlikheid en beleid het hij dit alleen kon doen. Maar soos te wagte was het Joe Chamberlain ook hierdie voorstelle van die hand gewijs. Chamberlain wou nou weer hê dat die engelse soesereiniteit moes erkend word en dat Engeland sig die reg sou voorbehou om sig verder in die binnelandse politiek van die Transvaal in te laat sodra die uitlanderstem sterk genoeg daarvoor was. Verder kon Pres. Steyn nie gaan nie want word hierdie twee punte toegestaan dan was dit klaar met die onafhankelikheid van die Suid-Afrikaanse Republiek. Dan was dit net 'n kwessie van tijd om die vreedsame penetrasie te bewerkstellig. Chamberlain het gereken dat oor 'n paar jaar die uitlanders in staat sou wees om die republikeinse regering in hulle hande te hê. Gin wonder dan dat Pres. Steyn op 3 Oktober 1899 aan Milner geskrijf het :

„Ik beschouw dat het niet mogelijk zijn zal de Regering der Zuid-Afrikaanse Republiek te bewegen, verdere voorstellen of aan-de-hand-gevingen te doen of in overweging te nemen, tenzij niet alleen de troepen, die nu hun Staat bedreigen, verder van de grenzen teruggetrokken worden, maar ook een verzekering gegeven wordt door Harer Majesteits Regering dat alle verdere verzending en vermeerdering van troepen dadelik en gedurende de onderhandelingen gestaakt zullen worden en dat die, welke thans op zee zijn, òf niet geland zullen worden òf ten minste zover mogelijk verwijderd zullen blijven van het terrein van mogelijke vijandelikheden. Zo ja, zou ik bereid zijn, dadelik stappen te nemen om te trachten enige nodige belofte te verkrijgen tegen enige daad van inval of vijandelikheid tegen enig deel van Harer Majesteits Kolonieën of grondgebied gedurende de onderhandelingen.” Maar ook hier-

die aanbod werd van die hand geslaan. Merkwaardig is dit dat die ultimatum van die Suid-Afrikaanse Republiek op die 9de Oktober bijna dieselfde woorde als van Steyn bevat. Toe die oorlog op 11 Okt. uitbreek was die Vrij Staat dus ook daarin.

Dit was die enige eervolle weg ope vir die Vrij Staat. Was 'n skikking mo-lik gewees, dan het Marthinus Theunis Steyn seker daarvan gebruik gemaak. In al sijn doen en late was sijn hoofdrijfveer gewees om die Afrikaner nasie langs vreedsame weg sterk te maak. Sijn droom om die Vrijstaat tot brandpunt van 'n afrikaanse kultuur te maak werd nie verwesenlik nie in soverre als dit nie in 'n onafhankelike staat kon geskied nie.

Op die 22ste September 1899 het hij sijn standpunt aan die Volksraad duidelik ge-maak. Die slot van die gedenkwaardige rede laat sijn kragtige persoonlikheid treffend te voorskijn kom : „Wij staan voor de toekomst,” het hij gesê : „Zij is donker. De ure van beslissing is gekomen. Onze broeders aan de overzijde van de Vaal worden met oorlog bedreigd. Hebben zij een rechtvaardige zaak? Zo ja, wat gaat gij doen? U neutraal verklaren wan-neer uw broeders in een worstelwedstrijd zijn? Kan de ene Afrikaner neutraal blijven wan-neer de andere voor Zuid-Afrika sterft? Gaat gij uw plechtig Verbond, dat reeds voor tien jaren heeft bestaan op zijde zetten? Gaat gij ontrouw zijn aan uw gegeven woord? Of gaat gij aan de wereld zeggen dat deze staat, hoewel klein en zwak, sterk genoeg is om trouw te zijn aan zijn woord; dat gij beschouwt dat waar een Afrikaner in een goede zaak strijdt, daar de neutraliteit van een ander Afrikaner een zonde is tegen het Afrikanerdom? Ziet daar vragen, die gij moet beantwoorden voor uw God en voor uw volk. Wat mij betreft, mijn be-

sluit heeft dagen van nadenken en nachten van gebed gekost. Ik heb gedaan wat ik kon om de vrede met eer te handhaven, en zal nog alles doen. Ik zeg echter nu met 'n vrij geweten en openlik voor het volk : „Ik verlies liever de onafhankelikheid van de Oranje Vrijstaat met eer, dan die te behouden door oneer of ontrouw.”

Indien gij met mij verschilt, zegt het. God weet, in deze hachelike tijd wil ik niemand influenceren. Gij hebt het volk kunnen raadplegen, ik niet : doet zijn wil. Denkt niet dat ik lichtvaardig over de zaak spreek. Ik weet wat het is voor twee zwakke Republieken om te strijden tegen het machtigste rijk dat de wereld ooit gekend heeft, maar ik weet dat, indien het tot 'n oorlog moge komen, wij dan niet strijden voor het stemrecht, maar voor het bestaansrecht van het Afrikaner volk. Onze zaak is recht. Ik heb het geloof dat niets geschiedt zonder de wil van de Allerhoogste, en dat Hij die onze vaders zo wonderbaarlik heeft geholpen, zich ook over ons zal ontfermen. In ieder geval, Zijn wil geschiede.” So het die Vrijstaat se President kort vóór die oorlog gepraat. In hierdie rede het Steyn hom getoon als die groot vaderlander wat staan vir die regte van die hele Afrikanerdom. Die breë standpunt wat hij opgeneem het, is vandaag die basis waarop die Afrikanerdom gegrondves is. Dit is een van die vrugte van die oorlog. Die aaneensmelting van die Afrikanerdom was die werk van die Vrijstaat se President. Hij het die Afrikaner voorberei vir die unie van die Afrikaners wat na die oorlog gekom het. Maar in hierdie rede het die President hom ook getoon als die streng demokraat. Was Steyn na die oorlog in staat gewees om sijn gewig in die politieke skaal te gooi dan sou dit van belang gewees het om te sien watter rigting die politiek sou ingeslaan

het, want hij sou dan die toonaangewer van die Afrikaner gewees het. Maar dit is net bespiegeling. Die noodlot het dit anders gewil.

Toe die oorlog uitbreek het, werd die volgende proklamasie aan die burgers van die Kaap-Kolonie uitgevaardig met die inval van die Vrijstaat se magte in die Kaap Kolonie :

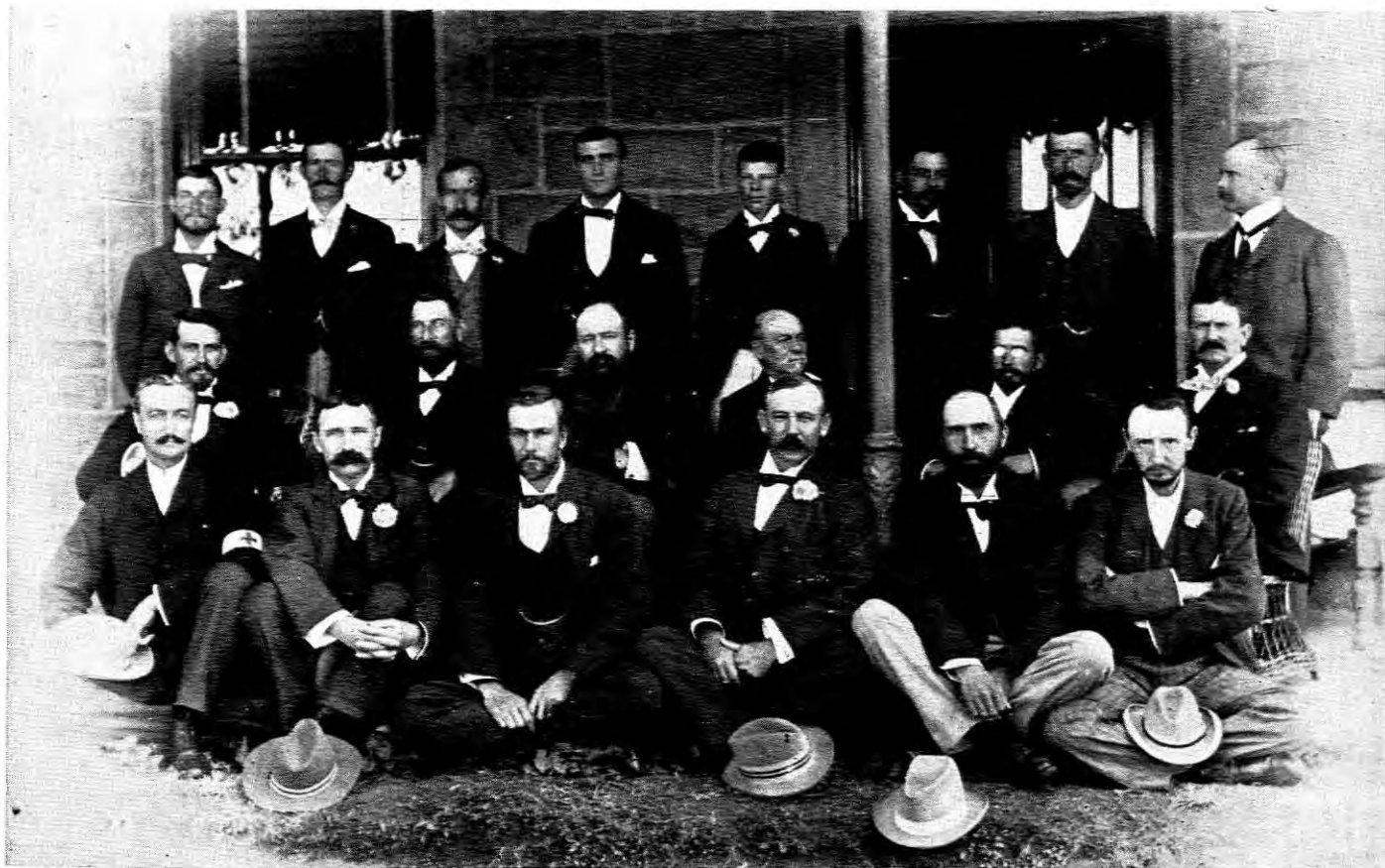
Ik, Marthinus Theunis Steyn, Staatspresident van de Oranje Vrijstaat doe te weten aan de ingezetenen van het Kaapse grondgebied, dat gemeld grondgebied door de vrijstaatse legers wordt bezet. Daar Groot-Brittanje thans in staat van oorlog verkeert met het volk van de Oranje Vrijstaat en het grondgebied van de Kaap-Kolonie door hem wordt gebezigd als een basis der krijsoperaties tegen deze staat, zonder dat de wil van de vreedzame inwoners dier Kolonie daarin is gekend, zo is het, dat ik mijn krijsofficieren heb bevolen de grenzen van de Kaapkolonie te overschrijden, met geen ander doel dan ter verdediging van mijn land en volk en tot het instandhouden onzer onafhankelikeid.

Daar deze Staat geen andere vijand heeft dan de troepen van Groot-Brittanje en wij oorlog voeren tegen de soldaten van Hare Britse Majesteit, en niet tegen de burgers van de Kaapkolonie, zo zullen dezen volkomen vrieheid van personen en goederen genieten, zolang zij niet, door vijandelikheden te plegen tegen de Burgermacht van de Oranje Vrijstaat, dezelve verbeuren. De Kommandanten of hoofdaanvoerders der verschillende legerkorpsen zullen biezondere bepalingen vaststellen en ter kennis van het publiek doen publiceren, betreffende de maatregelen, welke tegen de gemeenten of de personen zullen genomen worden, die in strijd met de gebruiken van de oorlog handelen.

Vertrouwende op de vrieenschappelike gezindheid ener medelijdende broederbevol-

DIE VRIJSTAAT SE REGERING OP KROONSTAD,

Agterste Rij: (Van links na regs): Rocco de Villiers, C. W. Morgan, Hoenicke, Gordon Fraser, A. W. McHardy, G. W. Bornman, J. F. W. Kupferburger, R. E. Brounger.
Middel Rij: J. de Villiers, G. van Tonder, President Steyn, P. J. Blygnaut, Generaal J. B. M. Hertzog, J. G. Dixon.
Voorste Rij: A. E. W. Ransbottom, A. B. Roberts, W. H. Paultney, W. J. C. Brebner, F. W. van Heerden, J. M. Titley.

PRESIDENT EN MEVR. STEYN OP 'N RIT IN CANNES,
FRANKRIJK.

king en lettende op de rampen en onheilen, welke een onrechtvaardige oorlog reeds noodwendig met zich slepen moet, over de onschuldige hoofden van degenen, tegen wier zin en wil dezelve ons door de Regering van Hare Britse Majesteit is opgedrongen, heb ik mijn krijgsofficieren bevolen geen gebruik te maken van het recht des oorlogs, volgens hetwelk van de beerebevolking van het bezette gebied rekwisities ter voorziening in de behoeften der krijgslieden mogen worden geëist; maar zal het opeisen van de nodige mondbehoefden, enz., alleen geschieden onder kontante betaling of onder aflevering van officiële kwitanties."

Hierdie dokument weêrlê al die boosaardige praatjies omtrent die beweerde anneksasie van Kaapse grondgebied. Maar dit werp ook lig op die houding van sommige vandaag oor die neutraliteit van Suid-Afrika in geval van oorlog tussen Groot-Brittanje en 'n ander Staat. Die Vrij Staat se burgermagte het net in die Kaap Kolonie geval omdat daar britse troepe was en nie omdat die Kaap brits grondgebied was nie. Was daar nie britse troepe nie dan sou Steyn nooit 'n inval toegelaat het nie. Daarvoor was hij te nouwgeset. Hierdie punt bring die hele kwessie van die inval te berde. Die vraag is of dit nie beter sou gewees het om vir die verlossing van die Kaapse Afrikaners te veg nie. Dit bring ter sprake in hoeverre daar versuim bij die Krijgskommissie was om met vliegende kolonnes op groot skaal in die Kolonie te val, die hele land tot aan die kus so spoedig molik te oorrumpel, al die Afrikaners in die Kaap Kolonie op te roep en te wapen en sodoende die hele spoorwegnet van die Kaap in hande te krij. Als Steyn die Engelsman se bedoeling goed geken het dan is die vraag of hij nie strenger sou opgetree het om so 'n kampaagne op touw te set nie. Inderdaad was hierdie plan uitgewerk. Sodra die ultimatum sou verstrijk het sou 'n person wat goed met die Kolonie be-

kend was om vijf uur die middag oor Groot Rivier met 'n paar honderd man op Nouwpoort aanruk en hierdie spoorwegknoop neem en van Springfontein sou 'n sterk kolonne met artillerie opruk om die eerste mag te hulp te snel.

Maar hierdie plan wat helemaal 'n ander keer aan die krigsverrigtinge kon gegee het, het in duie geval deur die partikuliere jaloesie van verskillende aanvoerders. Die intree van die oorlogstoestand het Steyn tot diktator gemaak. Maar hij het nog demokrat geblij. Die besware van 'n paar veldkornette het die plan in die kop geslaan. Steyn moes onverbidelik gewees het. Dan sou die plan ten uitvoer gekom het. Bij die aanvang van die oorlog wou hij hom nie met die leerleiding bemoei nie. Met 'n goeie gedisciplineerde leer is dit wenselik maar iemand met sijn insigte moes direk ingegrijp het en die offisiere tot gehoorsaamheid gedwing het.

En tog het President Steyn spoedig aan die strategie deelgeneem. Kort vòr die slag van Magersfontein het hij met vijftien honderd man versterking aangekom. Generaal Cronjé wou die slag nabij Kimberley lewer bij Scholtznek. Generaal de la Rey het vir Magersfontein gepleit en President Steyn het hom ondersteun en Cronjé het ingegee. Toe Roberts deurgebreek het en Cronjé gevange geneem het, het Pres. Steyn na die slagveld van Abrahamskraal, vijftig mijl westelik van Bloemfontein gekom om die burgers moed in te praat, maar dit het nie gehelp nie. Met die hulp van generaals de Wet en de la Rey kon die President net keer dat daar nie 'n algemene paniek en vlug onder hulle uitbreek nie. Die optog van Roberts was molik gemaak omdat die Aar en Nouwpoort nie deur die Republikeinse magte geneem was nie. Roberts het vrij gebruik van die Kaapse spoorweë gehad en kon sijn troepe dus saamtrek.

Toe Bloemfontein ontruim werd, het die President met die Uitvoerende Raad na Kroonstad vertrek. Van nou af aan het die eensgesindheid onder die burgers verminder. Vòòr die ontruiming van Bloemfontein het President Steyn met President Kruger 'n aanbod aan die britse Regering gemaak om vredesonderhandelinge aan te knoop. Die twee Presidente het gemeen dat die militaire eer van Engeland herstel was deur die gevangening van Cronjé en die ontruiming van die stellinge aan die Tugela en dat Engeland sou genege wees om te onderhandel. Op 6 Maart 1900 werd 'n telegram aan lord Salisbury gestuur. Die voorwaarde was die erkenning van die onafhankelikheid van die twee Republieke. Hierbij werd gevoeg: „Maar indien Harer Majesteits Regering besloten is de onafhankelikheid der Republieken te vernietigen, dan blijft er ons en ons volk niets over dan op de ingeslagen weg tot het einde te volharden, in weerwil van de overweldigende overmacht van het Britse Rijk.”

Op die 11de Maart het die antwoord van die britse Regering gekom, wat nie meer twijfel kon laat nie dat die doel van die britse Regering was om die twee Republieke te annekseer. In die antwoord werd gerep van die ongeprovoseerde aanval op engels gebied en daarom was die engelse Regering nie bereid om in die onafhankelikheid van die twee Republieke toe te stem nie. Daar was toe gin sprake van die beskerming van klein nasies nie. Dit was nou niks meer als 'n engelse rooftog nie. Na hierdie antwoord het die twee republikeinse regeringe besluit om 'n deputasie na Europa te stuur om te probeer intervensie te verkrij. Die lede van die deputasie was Abraham Fischer, lid van die Vrijstaat se Uitvoerende Raad, C. H. Wessels, voorsitter van die Volksraad van die Oranje Vrijstaat en A. D. W. Wolmarans, lid van die Uitvoerende Raad van die Suid-Afrikaanse Republiek. Maar dit is eers nou dat

die wereldbrand in Europa plaasvind dat ons sien wat die hoë politiek van die groot moont-hede beteken. In die dae van die Driejarige Oorlog het die kleinere State nog nie die holheid van die politiek ingesien nie. Van intervensie het daar ook niks gekom nie. Bij die groot State kom dit net altijd neer op 'n kwessie van eie belang. Om op te tree als voorvegter van 'n swak en klein volk was gin sprake van nie als die eie belange nie daardeur terselfdertijd gedien werd nie. Steyn het al spoedig ingesien dat die deputasie onverrigtersake sou terugkom. Op 18 Oktober 1900 het hij bij Nijlstream in die Transvaal dit ook laat deurstraal: „Ik zou verblijd zijn als er interventie kwam,” het hij gesê, „maar liever wil ik geen verplichting hebben tegenover enige vreemde mogendheid. Liever van God onze vrijheid verkregen.” Die paar maande tussen Maart en Oktober het gewijs dat die moed van die burgers gesak het. Verraad en ontrouw het hulle koppe begin opsteek. Manne wat vir die Verbond tussen die twee Republieke gepleit het, het nou begin te wankel. Daar was klagtes teen die oom van die President, J. G. Fraser, wat vir sijn verdienste teenoor die britse Regering later tot ridder werd geslaan. Maar die President het gemeen dat die mense te haastig was en dat Fraser net so opreg was als die beste burger.

Onder al die teenslaë het die President opgeruim geblij. Net met die geval te Bothaville, toe generaal De Wet deur nalatigheid van sijn brandwagte, onverwags aangeval werd en sijn kanonne moes prijs gee, was die President neerslagtig gewees. Dit was wellig meer die skim van verraad dan iets anders wat die President pijnlik aangedoen het. So vroeg als 27ste Maart het hij bij Kroonstad daarop gesinspeel: : “Wij moeten ervoor zorgen,” het die President gesê, “dat het nageslacht van ons spreekt als van helden en patriotten en niet

BIJ GENERAAL ANDRIES CRONJE OP SIJN VERJAADAG.

Agterste Rij: Lategan, P. J. Steyn J. de Villiers, W. J. C. Brebner, Generaal Andries Cronjé, A. W. McHardy.
Voorste Rij: R. V. Acton, C. J. du Preez, President Steyn, Cloete (sittende), Kommandant Lategan.

als van lafaards, die hun erfdeel zonder worsteling aan de vijand hebben overgegeven. Tot het einde moeten wij volhouden. Ik zal het doen." Van Kroonstad werd die Hoofstad na Heilbron verplaas en later het die Regering sig bij generaal De Wet gevoeg. Die lang baard van die President het hom 'n beetje lastig geval als hij in die wind teperd moes gaan. Gewoonlik het hij die baard in twee stukke gevleg. Maar bij die deurbreek bij Springhaansnek op die 12de Desember 1901, toe die Engelse 'n kordon om generaal De Wet getrek het, het die President nie tijd gehad om aan sijn baard te dink nie en het hij op die voortouw met generaal Fourie dwarsdeur die staande tommies geja met die baard stromende in die wind.

Teen die einde van Februarie 1901, het President Steyn met generaal De Wet na die Kaapkolonie getrek en het hij sewe honderd mijl in omtrent sewe weke teperd afgelê. Dit was 'n knap stuk werk vir 'n Staatspresident en hierin het die opleiding van die boere seun in die President weer te voorskijn gekom. Op hierdie tog het hij aan die gevegte deelgeleem en het self in Groot Rivier gespring om karre en perde te help deursleep.

In Junie 1901, het President Steyn vir die tweede maal 'n besoek aan die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek gebring. Die reis was baje gevaarlik daar hij oor die spoorweg moes gaan onder die vuur van die Engelse.

Hij het die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek bij Waterval in die Bethal distrik ontmoet. Dit was weer deur die besliste houding van President Steyn dat besluit werd "dat gin vrede gesluit sou word, en gin vredesvoorwaardes aangeneem sou word waardeur die onafhankelikeid en die bestaan als 'n volk of die belange van die koloniale broeders sou prijs gegee word." Hij was nog dieselfde man wat reeds op die 19de Maart 1900, teen die transvaalse wankelmoedigheid in die volgende proklamasie gewaarskuw het:—

Mannen broeders! de vijand is ons land binnengedrongen en tracht ons nu te verdelen om ons des te gemakkelijker ten onder te brengen. Verdeel en heers is immers zijn politiek in Z.A. geweest en uit zijn jongste proklamatie is het duidelijk dat het ook nu weer zijn politiek is. Voor de oorlog uitbrak, trachtte hij op listige wijze de Oranje Vrijstaat te overreden zijn plechtige Konventie met de zusterrepubliek te verbreken, zodat hij des te gemakkelijker de twee Republieken, de een na de ander kon inslikken. Luistert, met welke list hij zijn doel tracht te bereiken: Hij begint met te zeggen dat de oorlog niet met de algemene toestemming en de vrije wil van het volk heeft plaatsgevonden en wil hierdoor te kennen geven dat gij onkundig zijt en door uw voormannen werdt misleid. Door deze onwaarheid tracht hij verdeeldheid onder u te brengen.

De bewering dat gij niet weet waarvoor gij strijdet, is een grove belediging aan u, burgers. Deed een ieder van u, toen gij deze strijd aanvaardde, dit niet in de heilige overtuiging dat gij een rechtvaardige strijd gingt strijden, en is deze overtuiging niet steeds sterker bij u geworden? Voorwaar, de vijand kent de burgers van de Oranje-Vrijstaat slecht, indien hij zich verbeeldt dat hij op die wijze verdeeldheid onder hen kan brengen.

Als een verder lokaas om verdeeldheid onder ons aan te brengen, belooft hij nu alle burgers die de strijd zullen opgeven, met rust te laten; hij wil n.l. de burgers belonen voor ontrouw en lafhartigheid. Kan een grovere belediging u worden aangedaan, dan op die wijze te trachten u om te kopen om uw heilige plicht te verzaken en ontrouw te worden aan uzelf, ontrouw aan uw volk, ontrouw aan het bloed dat al reeds voor land en volk gestort is en ontrouw aan uw nakroost? Broeders, gij hebt een dure plicht te vervullen. Het pand door

uw voorouders aan u toevertrouwd, moet gij, en met Gods hulp, zult gij bewaren. Uw kinderen en kindskinderen zullen van u rekenschap eisen van uw rentmeesterschap.

Laat u niet misleiden door de listen van uw listige vijand. Hij die een ander tracht over te halen tot ontrouw, kan zelf niet getrouw zijn. Hij zal de ontrouwen met rust laten, ja, maar tot wanneer? Tot hij zijn voet op de nek van het Afrikanervolk heeft. Hij die tot dusver nog al zijn plechtige konventies met ons volk heeft verbroken, zal hij nu aan deze eenzijdige en listige belofte kunnen getrouw blijven? Dat hij alreeds ontrouw is geweest aan zijn belofte, is duidelik gebleken in het distrikt Jacobsdal, waar hij de meest schandelike vernietiging van eigendom heeft toegelaten, en weer in Bloemfontein, waar hij die Burgers, die de strijd hadden opgegeven in vertrouwen op zijn proklamatie heeft gevangen genomen. Broeders, hoewel de hoofdstad in het bezit is van de vijand, is de strijd niet verloren; integendeel, te meer reden is er om harder te strijden. Onze macht is niet afhankelik van enige stad. Houdt goede moed en staat pal in het geloof. De Here God zal zijn plannen met ons volk niet laten verijdelen. Volhardt dus in de strijd: Wanneer de nacht op het donkerst is, is de dageraad nabij."

Uit hierdie proklamasie sien ons weer die volharding van die Staatspresident. Verraad en wankelmoedigheid het ernstige onvattinge begin neem maar die President se geloof in die Hoëre Hand werd nooit verswak nie. Meer en meer het sijn figuur uitgpriek. Hij werd die sentrale krag van die hele strijd. In alle rigtinge werd hij deur sijn eie burgers bedroë, maar hij werd nooit moedeloos nie. Sijn standvastigheid was 'n spoorslag vir die trans-

vaalse regering. Als zijn gezondheid nie ingegee het nie dan het die uiteinde van die oorlog en die vredesvoorwaardes daar seker baja anders uitgesien.

Daar was één man wat Steyn nou meer en meer bijgestaan het en die was niemand minder als Christiaan de Wet.

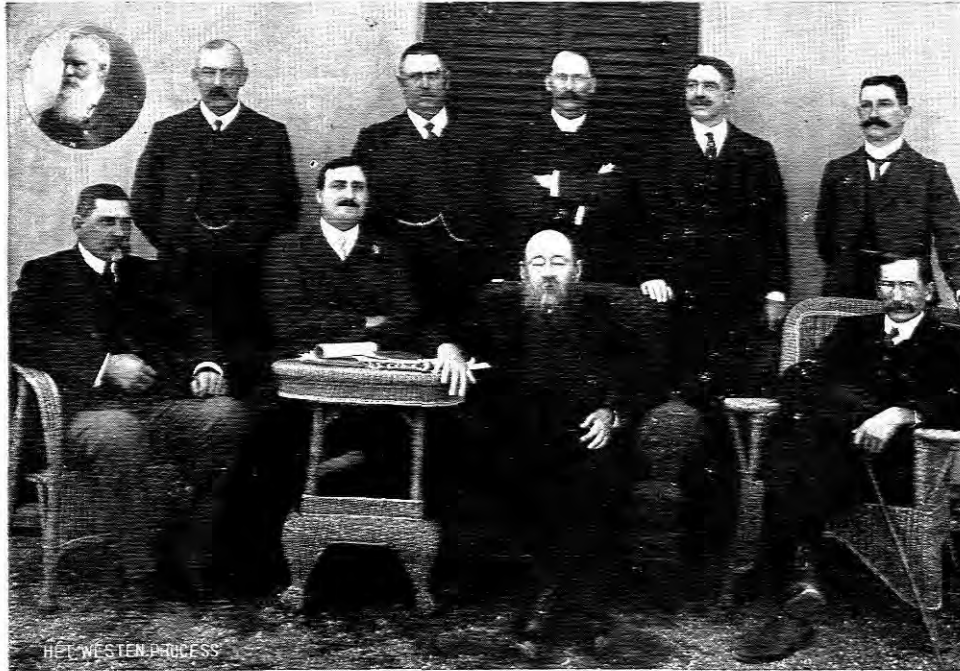
Op die 13de Julie 1901, werd President Steyn amper bij Reitz gevang. Gelukkig het ons sijn eie vertelling van hierdie episode in sijn lewe en sal ons die President self laat spreek :

In begin van Julie 1901 kwam ik tesamen met Generaals De la Rey, De Wet, en Hertzog, uit die Transvaal, alwaar wij een ontmoeting hadden gehad met de Regering aldaar. Bij Vaalrivier verliet Generaal de la Rey mij om naar de westelike Transvaal te gaan. Wij kwamen aan op de plaats waar de andere leden van de Vrijstaatse Regering waren. Op de wal van de Wilge Rivier tussen Vrede en Reitz. Reeds vroeger was een kriegsraad belegd, die zitting zou nemen tussen Lindley en Reitz. De generaals en de andere leden van de Regering gingen met mij daarheen. Mijn lagertje bleef achter, doch moest, wegens het optrekken van een grote Engelse kolom, zich lager af langs de Wilge Rivier verzetten bij een plaats van een zekere boer, die naar men zegt, de leider was van de Engelsens toen zij mij overvielen.

Nadat de kriegsraad voorbij was, gingen wij uit elkander. Generaal Hertzog naar het zuidwestelike deel van de Vrijstaat, en Generaal de Wet om de andere kommando's van de Vrijstaat te zien tussen Lindley en Reitz. Ik ging met de leden van de Regering naar mijn lager terug, dat intussen weder nader naar Reitz was gekomen. Ik had enige heliograaf-toestellen die niet in orde waren, en wou ze laten repareren. Daarom besloot ik een dag of twee in Reitz te blijven.

Intussen gaf de kommandant van mijn wacht, de heer P. Davel, aan de manschappen, die met mij naar de Transvaal waren geweest, voor enige dagen verlof, om andere paarden, enz., te krijgen. Zij wisten, dat wij enige dagen in Reitz zouden vertoeven. Men geloof dat het op die wijze verbreed werd waar de Vrijstaatse Regering was.

LEDE VAN DIE VROUWE MONUMENT KOMITEE.

*Links na regs: Agterste Rij: Senator W. J. C. Brebner, J. P. Steijl, ds. C. D. Murray,
C. G. Fichardt, L.V., Rocco de Villiers.
Voorste Rij: C. H. Wessels, Gordon A. Fraser, President M. T. Steyn, Generaal J. B.
M Hertzog. Bijportret: A. Fischer.*

Wij moesten een dag wachten omdat juist bovengenoemde kolonne, onder generaal Broadwood, in Reitz was. Zodra Broadwood uit Reitz getrokken was, liet Kommandant Davel hem door een paar van zijn verkenners volgen, terwijl ik met mijn gevolg tegen de avond Reitz binnentrok. Ik besloot die nacht daar te blijven, om de volgende morgen de heliografen te laten repareren. Men had n.m. nog een kleine smidswinkel in Reitz.

Het was tegen het advies van de krijgskommissie, nu wijlen Generaal A. P. Cronje en Generaal J. B. Wessels, dat we hiertoe besloten. Maar daar de verkenners terugkwamen en rapporteerden, dat Broadwood omtrent vier tot vijf uur van daar gekampeerd was, en ik ook een rapport ontving van Veldkornet Serfontein, dat hij met zijn kommando tussen mij en de vijand was, dacht ik het niet nodig, om mijn gewone voorzichtigheid in acht te nemen, door niet de nacht over te blijven waar ik die dag was aangekomen.

De manschappen die ik bij mij had, waren uit de gemeente van Reitz en zij hadden allen daar hunne kerkhuizen. De Kommandant liet het toe, dat zij voor die nacht in de huizen sliepen; dus waren zij over het gehele dorp verspreid. Ik liet mijn tent echter buiten op slaan voor het huis van de heer Rosseau, terwijl Kommandant Davel en de heer Brain niet ver daarvandaan onder een kar sliepen. Mijn drie sekretarissen, Rocco de Villiers, Gordon Fraser en A. McHardy, sliepen in het huis van de heer Rosseau. De meeste van de paarden waren gespannen, terwijl die van mij en van anderen in een stal, omtrent drie tot vier honderd treden van mijn tent geplaatst werden. In mijn tent sliepen die nacht ook Generaals Cronje en Wessels, alsook mijn oudste broeder, P. G. Steyn.

Tegen twee uur zoals mijn gewoonte was, stond ik op, om te zien of alles in orde was. Er waren geen wachten uitgezet voor die nacht, maar de kommandant had order gegeven, dat twee verkenners vroeg in de richting van Broadwood moesten gaan. Toen ik alles in orde vond ging ik weder slapen. Ruiter, mijn kok en lijfjongen, stond op, om koffie te maken, hoewel het nog niet licht was.

Hij hoorde toen een geraas en dacht eerst, dat het beesten waren, maar bespeurde toch gauw, dat het de vijand was. Hij stormde mijn deur binnen met de uitroep: "Oubaas, hier is die Engelse." Ik liet natuurlijk niet op mij wachten, sprong dadelik uit mijn deur en zag dat de vijand omtrent drie tot vier honderd treden

Wij moesten een dag wachten omdat juist bovengenoemde kolonne, onder generaal Broadwood, in Reitz was. Zodra Broadwood uit Reitz getrokken was, liet Kommandant Davel hem door een paar van zijn verkenners volgen, terwijl ik met mijn gevolg tegen de avond Reitz binnentrok. Ik besloot die nacht daar te blijven, om de volgende morgen de heliografen te laten repareren. Men had n.m. nog een kleine smidswinkel in Reitz.

Het was tegen het advies van de krijgskommissie, nu wijlen Generaal A. P. Cronje en Generaal J. B. Wessels, dat we hiertoe besloten. Maar daar de verkenners terugkwamen en rapporteerden, dat Broadwood omtrent vier tot vijf uur van daar gekampeerd was, en ik ook een rapport ontving van Veldkornet Serfontein, dat hij met zijn kommando tussen mij en de vijand was, dacht ik het niet nodig, om mijn gewone voorzichtigheid in acht te nemen, door niet de nacht over te blijven waar ik die dag was aangekomen.

De manschappen die ik bij mij had, waren uit de gemeente van Reitz en zij hadden allen daar hunne kerkhuisen. De Kommandant liet het toe, dat zij voor die nacht in de huizen sliepen; dus waren zij over het gehele dorp verspreid. Ik liet mijn tent echter buiten op slaan voor het huis van de heer Rosseau, terwijl Kommandant Davel en de heer Brain niet ver daarvandaan onder een kar sliepen. Mijn drie sekretarissen, Rocco de Villiers, Gordon Fraser en A. McHardy, sliepen in het huis van de heer Rosseau. De meeste van de paarden waren gespannen, terwijl die van mij en van anderen in een stal, omtrent drie tot vier honderd treden van mijn tent geplaatst werden. In mijn tent sliepen die nacht ook Generaals Cronje en Wessels, alsook mijn oudste broeder, P. G. Steyn.

Tegen twee uur zoals mijn gewoonte was, stond ik op, om te zien of alles in orde was. Er waren geen wachten uitgezet voor die nacht, maar de kommandant had order gegeven, dat twee verkenners vroeg in de richting van Broadwood moesten gaan. Toen ik alles in orde vond ging ik weder slapen. Ruiter, mijn kok en lijfjongen, stond op, om koffie te maken, hoewel het nog niet licht was.

Hij hoorde toen een geraas en dacht eerst, dat het beesten waren, maar bespeurde toch gauw, dat het de vijand was. Hij stormde mijn deur binnen met de uitroep: "Oubaas, hier is die Engelse." Ik liet natuurlijk niet op mij wachten, sprong dadelik uit mijn deur en zag dat de vijand omtrent drie tot vier honderd treden

met losse teugels om mijn tent stormde. Ik wist niet waar mijn paard was. Ruiter wist het gelukkig. Ik zei hem toen dat hij mij daarheen moest brengen. Een andere jongen, met name Hans, zond ik terug om mijn zadel en revolver, die aan mijn zadel was, te brengen. Hij werd echter gevangen voor hij met mijn zadel uit de tent kwam. Gelukkig moest ik om een hoek gaan en kwam zo uit het gezicht van de vijand, en gelukkig was de stal ook in een "yard," zodat ik mijn paard uit de stal kon brengen zonder gezien te worden. Ik had juist mijn paard een touw in de bek gedaan, en was net van plan om bloots op te klimmen, toen een jonge Curlewis, van de Paarl afkomstig, en tijdens de oorlog onderwijzer in de Vrijstaat, met zijn zadel aankwam en daarop stond, dat ik zijn zadel moest nemen. Er was echter geen tijd om de stijgbeugels langer te maken en Curlewis was maar kort. Ik klom op mijn paard en gelastte Ruiter op een ander paard te klimmen. Toen ik de "yard" uitkwam was het dorp al vol met de vijand. Ik wou eerst rechthout, langs de laagte op, door het dorp, maar Ruiter zeide: "Nee, oubaas, kijk dit is vol khakies daarlaans." Ik zei toen: "Nou ja, kom, laat ons sommer hier oor die bult jaag." Daarop draaide ik mijn paard. Meteens hoorde ik achter mij "halt" roepen. Ik keek om en zag iemand ongeveer acht treden achter mij. Het was toen al licht, maar de zon was nog niet op. Ik gaf mijn paard de sporen en meteen hoorde ik een schot kort achter mij. Ruiter viel of sprong van zijn paard. Ik dacht dat hij getroffen was. Ik liet mijn paard lopen zo hard als hij kon voor drie of vier honderd treden en toen ik zag, dat niemand mij volgde, liet ik hem stadiger lopen. Het was een oud paard en een weinig stijf. De middag, toen wij Reitz introkken, zeide Gordon Fraser aan mij: "President, als die Engelse jou met die perd skraap, dan sal jij nie vinnig kan weg kom nie." Ik antwoordde: "Die Engelse moet maar hulle skraperij laat staan, maar als dit moet, sal ik en Ou Dapper daarom probeer uitkom."

Toen ik boven op de bult was, keek ik weer om, maar zag nog niets. Ik reed echter op een korte galop voort, totdat ik voorbij de plaats van de heer Grabe op de bult uitkwam. Toen zag ik de vijand op de eerste bult bij Reitz zijn verschijning maken. Hij was toen te laat. Een eindje verder kwam ik de verkenners tegen, die die morgen naar de vijand uitgingen. Zij vertelden mij, dat zij in 't donker op de vijand gereden waren. Zij waren omgesprongen om ons kennis te geven, maar de vijand had hen bemerkt en volgde hen

hard op de hielen—en zo kwam de vijand met hen Reitz in—zoals ik ook gezien had. Doordat de manschappen zo verspreid waren in 't dorp, was er geen kans voor verzet. Het zou trouwens ook niet veel geholpen hebben, want wij waren allen tesamen plus minus dertig man tegen zowat, naar schatting, 800 man.

Met mijn zadel bleven ook mijn baadje en hoed in de slag. Ik had echter op mijn hoofd een warme slaapmuts, die door mij weggeworpen werd op weg naar de stal, omdat die te warm was. Een van de verkenners gaf mij een zijden zakdoek die hij nog te Roodewal buitgemaakt had, om om mijn hoofd te binden. Toen ik verder kwam, ontmoette ik een andere manschap van mijn wacht, die op verlof was en terugkeerde van Basoetoland, vanwaar hij kleren, enz., gesmokkeld had. Daaronder was ook een hoed die dadelik door mij gekommandeerd werd. Een eind verder kwam ik op de plaats van de heer De Jager, nabij Houtkoppie, alwaar ik allerliefst en met de grootste vriendelijkheid door mev. De Jager ontvangen werd. Zij was zijn tweede vrouw en ze waren kort tevoren getrouwd. Daar ik geen baadje aan had, stond zij er op, dat ik het enig baadje, dat in het huis was, namelijk haar mans trouwbaadje, moest nemen. Ik wou het eerst niet nemen, omdat ik warm gekleed was, maar op haar aandringen, deed ik het. Men kan begrijpen dat mijn uniform toen juist niet de goedkeuring van een Potsdammer generaal zou weggedragen hebben, maar dit was minder. Mijn doel was om dadelik zoveel rapportgangers te krijgen, dat ik Generaal de Wet en de andere kommando's op hoogte van zaken zou kunnen stellen. Mijn andere paarden waren bij Gert de Beer gelaten om gevoerd te worden, een half uur van De Jager's plaats, en ik ging daarheen. Daar, tot mijn geluk, vond ik de heren Berry du Plessis en Johannes Theron; de eerste stelde ik dadelik aan als mijn private sekretaris, en de andere als sekretaris van de Uitvoerende Raad. Rapporten werden ook in alle richtingen uitgezonden, en Reitz werd gespioneerd; en toen de vijand uittrok gingen de verkenners in het dorp, en vonden dat zij alle manschappen weggenomen en de karren en tenten verbrand hadden. Ruiter en sommige van het ander volk werden achtergelaten, want "die khaki was haastig," zoals Ruiter mij later vertelde. Van hem hoorde ik toen dat hij niet gewond was, maar van zijn paard was afgesprongen, omdat hij bang was. Hij vertelde mij ook, dat de officier, die op ons geschoten had, bij hem gekomen was en hem gevraagd had wie daar reed (mij bedoelende). Hij zeide toen: "Dat is sommer 'n ou boer." "Waar is die President?" "Hij het in sijn tent geslaap." "Kom, wijs vir

mij." "Goed, baas, kom maar aan." Hij leidde hem van de ene plaats naar de andere om zodoende mij een weinig tijd te geven om weg te komen, en eindelijk bracht hij hem tot bij die tent waar de andere leden van de Regering reeds gevangen waren. Tegelijkertijd werd ook Curlewis daar gebracht, die de gevangenen vertelde, dat ik ontvlucht was. Gordon Fraser zag hoe Ruiter de officier om de tuin leidde, maar wist niet dat ik ontvlucht was, en dacht aan verraad, totdat hij hoorde van Curlewis, dat ik ontvlucht was. Toen begreep hij Ruiter's spel.

Daar werden toen gevangenen genomen:—Thomas Brain, Goevernements Sekretaris, Generaal Andries Cronjé, Lid Uitvoerende Raad en lid van de Krijgskommissie, Generaal J. B. Wessels, lid Krijgskommissie, Generaal J. B. Wessels, lid Krijgskommissie, P. J. Steyn, Krijgskommissaris, Rocco de Villiers, Sekretaris Uitvoerende Raad, Gordon A. Fraser, Private Sekretaris, en A. McHardy, Sekretaris Krijgskommissie, en Kommandant Davel met ongeveer twee of drie en twintig man. Gelukkig was mnr. Brebner, de Thesaurier-Generaal, op vakantie afwezig, alsook mijn adjudant, C. J. du Preez. Zij kwamen echter dadelik naar mij op de plaats van De Beer, en daar werd toen de Regering gereorganiseerd, met Brebner als Goevernements Sekretaris en Thesaurier, en Generaals De Wet, Hertzog en Olivier als leden van de Uitvoerende Raad.

Dit werd zo spoedig mogelijk ter kennis van de vijand gebracht, zodat hij kon zien, dat de Regering voortgezet zou worden, en dat zij met de vangst niets anders gedaan hadden dan een aantal mannen te vangen, die een groot verlies voor de Staat waren en mij persoonlijk, wegens hun liefde en gehechtheid, na aan het hart lagen. Het was mij zwaar, dat die goede, getrouwe kameraden in de handen van de vijand moesten zijn, want zij hadden mij getrouw bijgestaan met grote zelfopoffering in zware en moeilijke dagen. God zegene hen daarvoor.

Ruiter trad weer in mijn dienst, maar met grotere prestige, die hij ook de andere schepsels liet voelen.

Hierdie was die tweede nouw ontsnapping wat die Staatspresident gehad het. In Bothaville het die President bloots op 'n perd uitgeja met agterlating van sijn baatjie en kar waarin al sijn besittinge was. Met die oorrumpeling bij Reitz het die vijand belangrijke korrespon-

densies buitgemaak waarin hij verneem het dat die Transvalers begin moed op te gee. Hierdeur het die vijand weer nuwe moed gekrij. In een stuk korrespondensie het die transvaalse Regering 'n beetjie mismoedige beskriewing gegee van die toestande in die transvaalse "Hoëveld" maar in die antwoord van Steyn daarop het die vijand gesien dat Steyn die man was wat altijd standvastig blij. Deur sijn invloed het die Transvalers weer 'n vaste besluit geneem om tot die bitter einde te veg. Sake het ook 'n keer geneem ten gunste van die Republikeine. Hulle magte het die Kaapkolonie ingeval en hulle oor die ganse land versprei. Baje Kaapse Afrikaners het aangesluit en die guerillaoorlog het die engelse offisiere die moeilikste dae gegee.

Na die gebeurde bij Reitz het President Steyn en Generaal De Wet weer 'n besoek aan die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek gebring en het mekaar op die Hoëveld, distrik Heidelberg ontmoet. Hier het hulle planne beraam om 'n inval in Natal te maak. Die Natal se Regering het gesien wat met die Kaapkolonie gebeur het en sijn was bang dat die burgers Natal ook sal oorstroom. Daarom het die Natal se Regering bij die Imperiale Regering aangedring om dit te voorkom deur 'n proklamasie uit te vaardig wat te kenne gee dat elke boereoffisier wat nie vòòr 'n bepaalde tijd hom oorgee nie, lewenslang verban sal word en dat al die plase verkoop sal word om fondse te krij waarmee die vrouens in die kampe onderhou kan word.

Kitchener het nie lang op hom laat wag nie en in Augustus 1901, het hij die bekende Papierbom-proklamasie uitgevaardig waarin die britse opperbevelhebber bepaal het dat die burgers hulle vòòr die 15e September moes oorgee.

Elke leier van die Boere het 'n afskrif van hierdie proklamasie gekrij en die Staatspresident van die Oranje Vrij Staat het ook nie lang op hom laat wag om 'n antwoord te gee nie.

Die antwoord is so 'n gewigtige dokument en dit bring die persoonlikheid van die Presi-

dent so kragtig te voorskijn in at sijn wilskrag, volharding, standvastigheid en geloof dat ons dit hier volledig laat volg :

Te Velde, 15 Augustus, 1901.

Aan

Zijn Excellentie Lord Kitchener, enz.

Excellentie!

Ik heb de eer de ontvangst te erkennen van Uw Excellentie's geëerd schrijven d.d. 6 Augustus, 1901, insluitende UEx's Proklamatie van denzelfden datum.

De niet onvriendelijke toon van UEx's schrijven geeft mij de vrijmoedigheid om U Ex's schrijven enigszins breedvoerig te beantwoorden. Ik heb opgemerkt, niet alleen in uwen brief, maar ook dat verantwoordelijke staatsmannen aan uwe zijde beweren dat de verklaring van oorlog in het Britsche grondgebied de oorzaak was van den oorlog. Ik acht het nauweliks noodig om UEx. te herinneren, dat in 1895, toen de Z.A.R. ongewapend en rustig was, vertrouwende dat hare naburen beschaafde volkeren waren, er onverwachts een aanval op haar werd gedaan uit het Britsch grondgebied. Onnodig acht ik het UEx. erop te wijzen dat toen die gekke onderneming—dewelke alleen kon worden ondernomen door een man die door zijne ijdelheid krankzinnig was geworden, mislukte en de heele boel in handen van de Z.A.R., viel, de Regeering der Z.A.R., vertrouwende op den rechtvaardigheids-zin van het Engelse volk, al de personen die zij gevangen genomen had en die, volgens alle internationale recht den dood hadden verdiend, heeft overhandigd aan H.M. Regeering. Ik acht het ook niet noodig om UEx. er op te wijzen, dat, toen een rechtvaardige rechter de leiders van de expeditie tot gevangenisstraf veroordeelde, de voornaamste van hen niet in de gevangenis werden gehouden om hun ge-

DIE ORANJE MEISJIES SKOOL, BLOEMFONTEIN, WAAKVAN PRES. STEYN DIE VADER WAS.
Foto : De Klerk, Blmftn.

heelen straftijd uit te dienen, maar, om een of andere beuzelachtige reden losgelaten werden. Ik behoef UEx. er niet aan te herinneren dat toen een Parlementaire Commissie werd benoemd om de oorzaak en reden van gemelde "expeditie" te onderzoeken, die commissie in plaats van de zaak te onderzoeken, getuigenissen bedekt heeft gehouden en dat, toen de commissie, niet-tegenstaande Hoogen invloed die gedurende de zitting van de Commissie gebezigd werd, den hoofd-zamenzweerder, den heer Rhodes, schuldig heeft bevonden en als zoodanig aan het Parlement heeft gerapporteerd, de heer Chamberlain, die een van de leden van de Commissie was, in tegenstrijd met eigen rapport, den heer Rhodes heeft verdedigd.

UEx. zal moeten erkennen dat de Z.A.R., evenals de beschaafde wereld, volkomen het recht had om tot de conclusie te komen, dat de Jameson-expeditie, die wij eerst dachten dat ondernomen was door onverantwoordelijke personen, en zonder medeweten van H.M. Regeering, wel bekend was, indien niet aan allen, dan toch aan sommige leden van H.M. Regeering. Ik behoef UEx. er niet aan herinneren, dat sedert dien tijd niet alleen geen billijke schadevergoeding aan de Z.A.R., werd betaald, zooals destijds beloofd, maar werd zij gedurig met depêches en dreigementen omtrent haar inwendig bestuur lastig gevallen. Ik behoef ook niet UEx. te melden, hoe van buiten af invloed werd gebruikt om memories aan H.M. Regeering op te maken over de beweerde grieven, ten einde H.M. Regeering de gewenschte gelegenheid te geven om zich in te laten met de inwendige politiek van de Z.A.R.

Zoals ik gezegd heb, acht ik het niet noodig UEx. aan bovenstaande te herinneren, omdat ik meen dat zij aan UEx. wel bekend zijn.

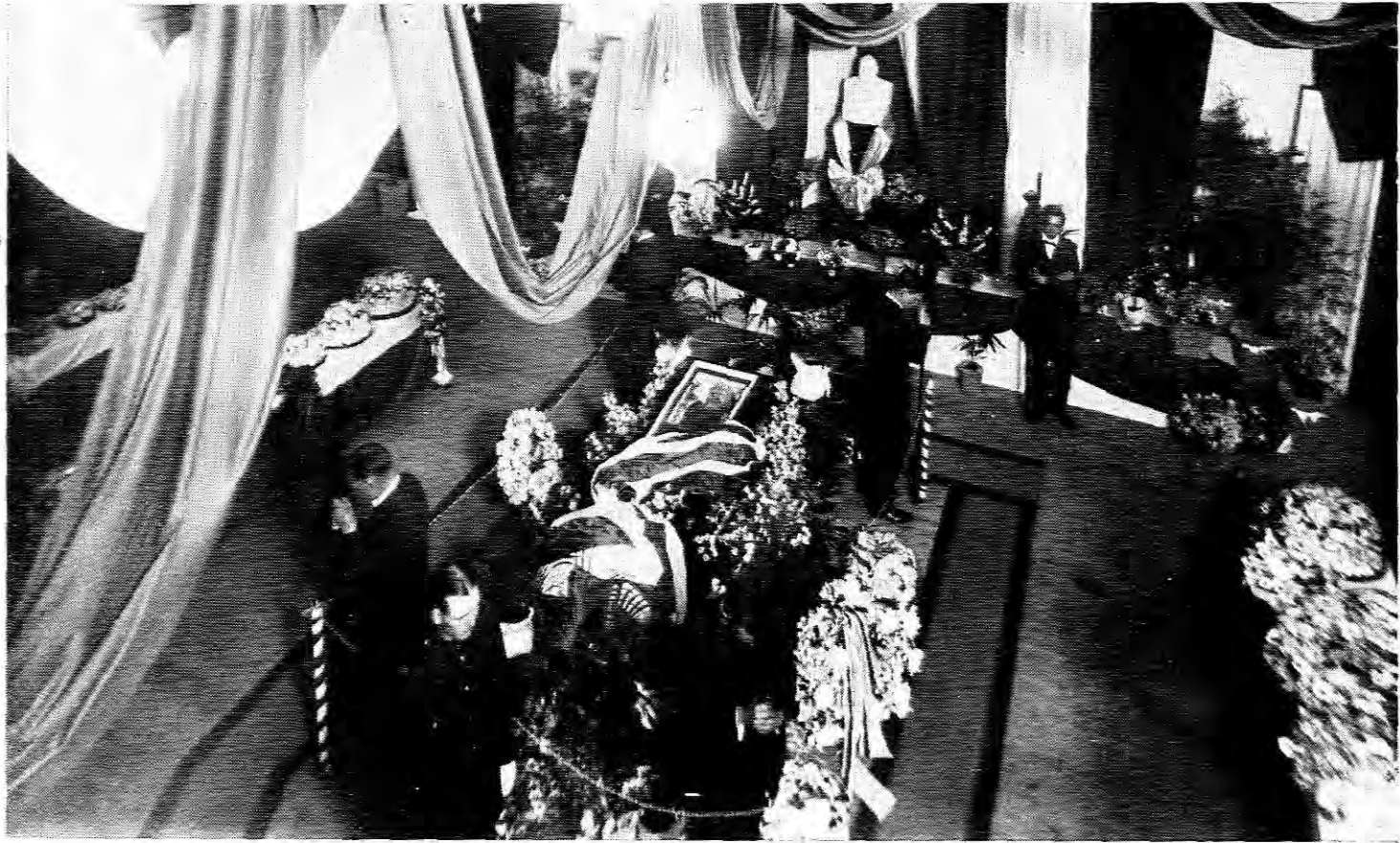
Zeer gaarne wil ik UEx's vriendelijke aandacht op de volgende feiten vestigen : Toen ik gedurende de omloop van laatstgemelde memorie zag, dat er een zekere partij hard bezig was

om te trachten de Britsche Regeering in oorlog te wikkelen met de Z.A.R., ben ik tussen beide gekomen, en heb ik getracht door partijen bij elkander te brengen en door mijn invloed bij de Z.A.R., te gebruiken, haar over te halen aan de eischen van H.M. Regeering in te geven, den vrede voor Zuid-Afrika te bewaren.

Ik heb de Transvaal overgehaald in te geven, niet omdat ik beschouwde dat de Britsche Regeering recht had zulke eischen te doen, maar slechts om bloedvergieten te voorkomen. Toen de Britsche Regeering nog niet tevreden was, is de Z.A.R. voortgegaan om concessie op concessie te maken aan de steeds vermeerderende eischen van H.M. Regeering, tot uiteindelijk H.M. Regeering een voorstel maakte om de wet over stemrecht aan eene Commissie te onderwerpen. Op verzoek van den Britschen Agent te Pretoria werd eerst een voorstel door de Z.A.R. gemaakt, bevattende veel meer dan de eischen van den Hoogen Commissaris. Toen dit voorstel niet door H.M. Regeering werd aangenomen, maar verdere eischen werden gesteld en de Z.A.R. haar voorstel terugtrok en aan H.M. Regeering schreef dat zij gereed was om H.M. Regeeringsvoorstel, om de wet aan eene Commissie te onderwerpen aan te nemen, heeft de Britsche Regeering alle correspondentie gesloten en aan de Z.A.R. geschreven dat zij later hare eischen zou stellen. In andere woorden, de Britsche Regeering heeft toen de Z.A.R., een ultimatum aangezegd, en werd klaarblijkelijk alleen teruggehouden om den oorlog te beginnen omdat hare troepen nog niet allen in Zuid-Afrika geland waren.

De O.V.S. Regeering is toen weder in de bres gesprongen, ten einde nog op het laatste te trachten den oorlog te verhinderen, en heeft door den Hoogen Commissaris direct aan de Britsche Regeering getelegrafeerd, verzoekende om haar in kennis te stellen met de eischen die zij van plan was te maken tegen de Z.A.R., welk telegram, tot mijn leedwezen, nooit ten volle werd

PRESIDENT STEYN IN DIE PRAALKIS LIGGENDE IN DIE GEDENKSAAL TE BLOEMFONTEIN, MET LEDR. VAN
Foto: Coster, Blmftn. SIJN EREWAG.

overgetelegrafeerd. In plaats van mijn telegram te beantwoorden werden er gedurig troepen van alle oorden der wereld aangevoerd en samengepakt op de grenzen niet alleen van de Z.A.R., maar ook van den tot nog toe bevrienden O.V.S. En toen de Z.A.R. zag dat het Engeland niet te doen was om beweerde grieven te herstellen, die nu van alle kanten erkend worden nooit bestaan te hebben, maar de onafhankelijkheid der Republiek te ontnemen, heeft zij de Britsche Regeering verzocht de troepen van hare grenzen weg te nemen en alle disputen aan arbitrage te onderwerpen. Dit geschiedde omtrent drie weken nadat de Britsche Regeering haar het ultimatum had aangezegd, en omtrent een maand nadat de O.V.S. Regeering een telegram van den Hoogen Commissaris had ontvangen haar vragende neutraal te blijven, dus duidelijk te kennen gevende dat de Britsche Regeering van plan was oorlog te maken met de Z.A.R. Dit telegram werd gezonden aan den O.V.S., terwijl men wist dat de O.V.S. een defensief verbond had met de Z.A.R., sedert het jaar 1889.

Toen de Z.A.R. besloot om hare grenzen te verdedigen tegen de vijanden die haar in de nabijheid stonden, was ik verplicht om een van de pijnlijkste stappen voor mij te nemen, nl. de banden van vriendschap die er tusschen ons en de Britsche Regeering bestonden te verbreken, en—getrouw aan ons verbond, de zusterrepubliek bij te staan.

Dat wij volkomen recht hadden in onze beschouwing dat de Britsche Regeering vast besloten had de twee Republieken uit te wischen is sedert het uitbreken van den oorlog duidelijk gebleken. Het is niet alleen gebleken uit de documenten die in onze handen vielen, waaruit duidelijk zichtbaar is dat sedert 1896, d.i. van af "Jameson's Raid," de Britsche Regeering vast besloten was een inval te maken in beide Republieken, maar het is nog onlangs erkend geworden door Lord Lansdowne, dat hij reeds in Junie 1899 met Lord Wolseley, destijds Opperbevelheb-

ber van H.M. troepen, den besten tijd om een aanval in de twee Republieken te maken, heeft besproken.

U Ex. zal dus zien dat wij niet het zwaard hebben getrokken, maar dat wij alleen het zwaard hebben weggestoten dat reeds op onze keel was gelegd. Wij hebben alleen in zelfverdediging gehandeld—een van de heiligste rechten van de mens—ten einde ons recht van bestaan te handhaven. En daarom ook vermeen ik met eerbied, dat wij recht hebben om op een rechtvaardige God te vertrouwen.

Ik merk weder op dat UEx. andermaal nederkomt op de onmogelijkheid van interventie van een vreemde mogendheid en UEx. doet uitkomen alsof wij ons alleen verzetten met de hoop op zodanige interventie.

Met UEx's verlof wil ik gaarne onze positie, wat interventie betreft duidelijk maken. Het is deze: Wij hebben gehoopt en hopen nog dat het zedelijk gevoel van de beschaafde wereld zich zou verzetten tegen de misdaad die Engeland in Zuid-Afrika doet nl. waar het tracht het bestaan van een jong volk te vernietigen maar toch waren wij altijd vast besloten indien onze hoop niet verwezenlijkt mocht worden, om dan, met het vast vertrouwen op een genadige God onze uiterste krachten in te spannen om ons te verdedigen en dat besluit staat bij ons nog onwrikbaar vast.

Ik merk verder op dat UEx. aanneemt, dat onze strijd hopeloos is. Ik weet niet waarop UEx. uw beschouwing grondt. Laten wij voor een oogenblik onze wederzijdse toestanden van nu met die van een jaar geleden, na de overgave van Generaal Prinsloo, gaan vergelijken. Een jaar geleden na de overgave van Generaal Prinsloo was de Kaap Kolonie geheel en al rustig en vrij van onze kommando's. De O.V.S. was bijna geheel en al in uw handen, niet

alleen hoofdsteden, spoorlijnen en andere dorpen, maar ook het geheele land, behalve daar waar Kommandant Haasbroek met zijn kommando was. En in de Z.A.R. was het bijna evenzoo gesteld. Die was bijna geheel en al in uw hand behalve waar Generaal de la Rey was met zijn Kommando's en Generaal Botha met de zijnen achter in het Boschveld.

Hoe staan de zaken heden? De Kaapkolonie is, zo te zeggen, overtrokken met onze Kommando's en zijn wij werkelijk en tijdelijk in bezit van het grootste gedeelte van de Kaapkolonie, zij trekken daar rond zoals zij verkiezen en waar nog gedurig veelen van onze stamverwanten en anderen bij ons aansluiten zich alzoo verzettende tegen het gruwelijk onrecht dat de Republieken wordt aangedaan.

In de O.V.S. erken ik volgaarne dat UEx. in bezit is van de hoofdstad, spoorwegen en weinige andere dorpen niet aan de spoorweg gelegen maar dat is ook alles wat UEx. bezit. De geheele O.V.S. uitgezonderd het bovengenoemde, is in ons bezit. In de meeste van de hoofdsteden zijn door ons landdrosten in het distrikt aangesteld. Orde en recht worden dus door ons en niet door UEx. gehandhaafd in de O.V.S. In de Transvaal is het eveneens gesteld. Ook daar wordt door de magistraatspersonen, door de Regering aangesteld, gezorgd voor de handhaving van recht en orde.

Het zij mij vergund te zeggen, UEx's jurisdictie strekt slechts zover als UEx's kannonen kunnen bereiken. Als UEx. de zaken uit een militair oogpunt beschouwt, dan zal UEx. moeten erkennen dat onze zaak in het laatste jaar, niettegenstaande de geweldige overmacht die tegen ons in 't veld gebracht is, verbazend is vooruitgegaan en dat er van hopenloosheid geen sprake kan zijn, en dus indien uw proklamatie daarop gebaseerd is, dan heeft zij nu minder recht van bestaan dan een jaar geleden.

Het spijt mij dat ik iets moet schrijven dat op bluffen lijkt, doch de bewering in UExcellentie's proklamatie brengt mij ertoe.

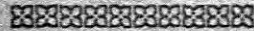
Om nu over te gaan tot de 35,000 mannen die UEx. beweert in UEx's handen te zijn is het mij mogelijk om wat dat getal betreft, iets te zeggen. Echter wil ik dat zeggen, dat behalve de mannen die òf verleid zijn geworden van hun verplichtingen tegenover hun Regeering door de proklamaties van UEx's voorganger, òf die door een geest van verraad of om andere redenen tot de vijand zijn overgegaan, die—Gode zij dank—betrekkelijk weinig in getal zijn, zijn de rest die eerlijk als krijgsgevangenen zijn genomen, en nog als zulks worden gehouden, òf oude en ziekelijke mannen òf jonge zoons, die niet dienstplichtig waren, en die met geweld door UEx's troepen van hun plaatsen werden weggevoerd en tegen hun zin en wil in kampen werden opgesloten. Om dus te beweren dat de personen, onder de twee laatste hoofden vallende, vreedevol daar verblijf houden, is niet in ernst aan te nemen.

Ik kon met waarheid verklaren dat behalve de krijgsgevangenen en de weinigen die overgelopen zijn naar de vijand, de overgrootste meerderheid van de strijdende burgers nog onder de wapenen staan.

Wat betreft degenen die overloopen—hetwelk haast niet meer gebeurt—van ons naar de vijand, kan ik alleen zeggen dat onze ondervinding daarin niet alleen staat, maar dat de geschiedenis toont dat in alle vrijheidsoorlogen, zooals in Amerika en elders, er dezulke zijn, en zullen wij maar trachten om zonder hen voort te gaan.

Wat de 74,000 vrouwen en kinderen betreft, die UEx. beweert in de kampen worden onderhouden, komt het mij voor dat UEx niet moet weten op welke gruwelijke wijze die arme weerlozen door UEx's troepen van hun huizen worden weggescheurd, terwijl al hun

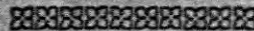
DIE OORBERG VAN DIE
STOFFELIK OORSKOT
VAN WIJLE PRESIDENT
M. T. STEYN
VAN DIE GEDENKSAAL
NA DIE NED. GER. KERK

Rebura:
2 OKTOBER
1857

Overlede:
28 NOVEMBER
1910

IN DIE MIDDE IS DIE LAASTE PORTRET VAN WIJLE PRESIDENT STEYN KORT VOOR SIJN DOOD GENEEM.

have en goed door de troepen vernield was ja, zoo zelfs dat die arme, onschuldige slachtoffers van de oorlog, in alle weer en wind, nacht en dag rondvluchten wanneer een vijandelijk leger aankomt, om niet in de handen van de vijand te vallen; en hebben UEx's troepen niet ontzien om op die hulpeloozen, wanneer zij met hun wagens of alleen vluchtten, terwijl uw troepen wisten dat het slechts vrouwen en kinderen waren, met grof geschut en klein geweer te schieten, om hen in handen te krijgen, waardoor menig vrouw en kind gedood of gewond werd; zooals b.v. nog onlangs gebeurd is, op de 6de Juni, te Graspan nabij Reitz, waar, toen een vrouwen lager en niet een konvooi, (zooals aan UEx. gerapporteerd werd, door UExcellentie's troepen gevangen genomen werd, en weer door ons ontzet terwijl uw troepen achter de vrouwen schuiling namen, en toen uw versterking kwam, schoten zij met grof geschut en klein geweer op dat vrouwen lager, niettegenstaande dat zij wisten dat het slechts een vrouwenlager was.

Ik kan honderden gevallen van die aard opnoemen, doch ik acht het niet nodig, want als UEx. de moeite wil nemen, een enigszins waarheidslievend soldaat daaromtrent te vragen, zal hij mijn bewering moeten bevestigen. Om te zeggen dat zij in de kampen zijn met hun wil, is in strijd met de feiten, en om te beweren dat die vrouwen naar die kampen werden gebracht omdat de Boeren ongewillig zijn voor hun families te zorgen, zooals men zegt dat Z.Ex. de minister van oorlog onlangs in het Parlement heeft gedaan, is een laster die ons minder kwaad doet dan de lasteraar en die ik zeker ben nimmer UEx's goedkeuring kon wegdragen.

Wat de proklamatie nu zelf betreft, kan ik UEx. de verzekering geven mij aangaande, zij geen verandering zal maken om mijn plicht, zooals mijn geweten, en niet zooals de vijand mij

dat voorschrijft, tot het einde getrouw te vervullen. Ons land is geruineerd, onze huizen en haarden vernield, ons vee weggevoerd,, of bij duizenden doodgeslagen, onze vrouwen en kinderen door de troepen en gewapende kaffers gevangen, beledigd en weggenomen, en veele duizenden hebben reeds hun leven opgeofferd voor de vrijheid van hun Vaderland—zullen wij dan nu kunnen terugdeinzen van onze plicht, waar onze personen bedreigd worden door verbanning? Zullen wij dan ontrouw kunnen worden aan die honderden doden en gevangenen, die, op onze standvastigheid vertrouwende, hun leven en vrijheid veil hadden voor het Vaderland of ontrouw in ons geloof op een Rechtvaardige God, die ons zo wonderbaarlijk tot nog toe heeft in stand gehouden? Ik ben overtuigd dat als wij zulks zouden, wij niet alleen door UEx. en enig ander eerlijk man, maar ook door ons zelven zouden veracht worden.

Ik wil eindigen met UEx. de verzekering te geven dat niemand meer begerig is dan ik om de vrede hersteld te zien, en ben ik derhalve gereed UEx. te enige tijd te ontmoeten, om met UEx. termen te bespreken waarop de vrede kan worden bewerkstelligd, maar om UEx. niet te misleiden moet ik zeggen, dat bij ons geen vrede aanneembaar zal zijn waarbij de onafhankelijkheid der twee Republieken en de belangen der Koloniale broeders, die bij ons zijn aangesloten, niet gehandhaafd worden.

Als het een misdaad is om in zelfverdediging te strijden en zoodanige misdaad gestraft moet worden dan meen ik dat H.M.s Regering, tevreden kan zijn met de vernietiging van het land, de kastijding van vrouwen en kinderen, en met de algemene ellende waarmede deze oorlog gepaard is gegaan. Het is in UEx's macht eer dan in enige andere macht, om een einde hieraan te maken en zodoende dit ongelukkig werelddeel in zijn vorig geluk te herstellen. Wij vragen geen grootmoedigheid, wij eischen slechts rechtvaardigheid.

Ik sluit hierbij in een vertaling van dit mijn schrijven, om te verhinderen, dat door verkeerde vertaling UEx. de juiste inhoud van mijn brief te weten kan komen, zoals onlangs geschied is, toen een brief, die ik aan de Regeering der Z.A.R. had geschreven en die te Reitz in uw handen viel werd gepubliceerd, maar op zoodanige wijze, dat men hem bijna niet herkende, want niet alleen werd hij op sommige plaatsen verkeerd vertaald maar zinnen werden ingelast die nooit waren geschreven, en andere delen werden geheel en al uitgelaaten, zoodat een geheel verkeerde betekenis aan de brief werd gegeven.

Ik heb de eer enz.

M. T. STEYN,

Staatspresident, O.V.S.

Hier het ons die antwoord van die staatshoof van 'n klein nasie wat vir sijn onafhankelikheid gestrij het. Soos ons sien is dit 'n antwoord op 'n engelse proklamasie wat die wettige burgers met lewenslange ballingskap gedreig het als hulle nie voor 'n bepaalde tijd opgehou het om hulle self op die slagveld te verdedig nie waar die vijand te sleg was om hulle met handskoene aan te bestrij soos 'n beskaafde volk.

In hierdie dokument krij ons die voortreffelikheid van die Staatspresident, 'n man besield met die hoogste vrijheidsideale met 'n onverskrokke moed en vertrouwe, eienskappe wat sijn vijand nie eens na sijn dood kan bewonder nie. Sijn opregtheid teenoor sijn volk kom op kragtige wijze in hierdie dokument te voorskijn. Hier tree hij op als die groot kampvegter van die afrikaanse vrouw wat so bitter moes lij onder die hande van 'n onridderlike vijand.

Gin wonder dat hij na die oorlog nie kon rus nie totdat 'n waardige gedenksteen vir haar opgerig werd alwaar hij ook sijn laaste rusplaas gevind het.

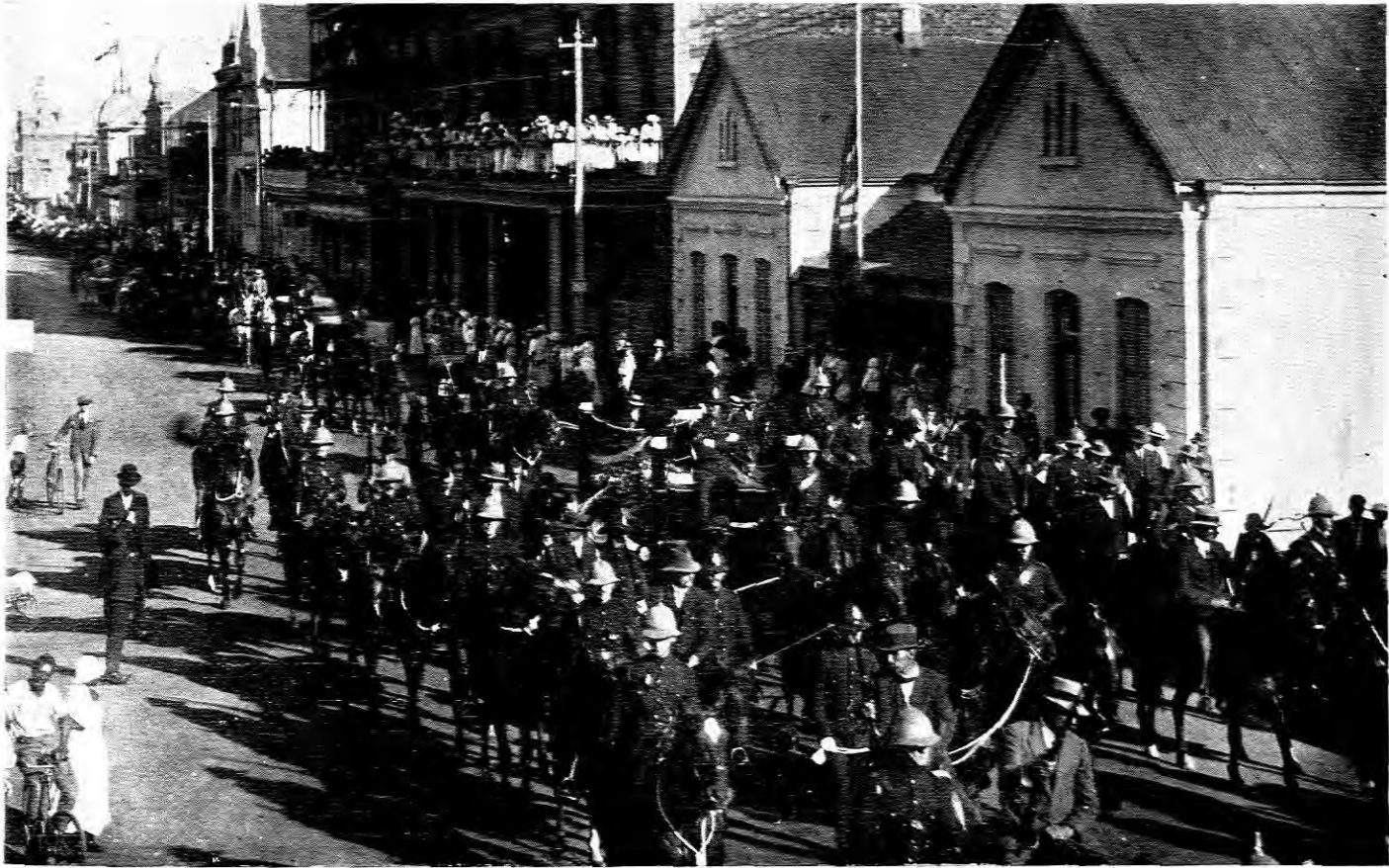
Hierdie antwoord het vir menig leidsman van die Republikeinse magte tot spoorslag gediën. Meer en meer het dit die vijand duidelik geword dat die Staatspresident van die O. V. S. die spil was waarom alles in die verdediging van die land gedraai het. Steyn was die man wat al sijn gemene manoeewers verijdel en hom aan die kaak gestel het.

Met die strijd het dit ook veel beter gegaan. In die Kaap-Kolonie het baje Afrikaners gerebelleer, in die Transvaal het die Engelse gevoelige klappe gekrij en in die Vrij Staat het generaal de Wet die engelse generaals altijd koud gelei.

Terwijl die strijd in volle gang was en die proklamasie van die britse bevelhebber bijna gin uitwerking gehad het nie het die hollandse Regering op 25 Jan. 1902 'n nota aan die engelse Regering gestuur aandringende op 'n vrijgeleide vir die transvaalse en vrijstaatse deputasie om in voeling te kom met hulle Regeringe en te verneem hoe sake staan. Die engelse Regering het geweier. Hierdie briefwisseling moes lord Kitchener aan die voormanne van die Republieke bekend maak. Hij het generaal Schalk Burger gevra om dit aan President Steyn bekend te maak daar die britse bevelhebber voorgegee het dat hij nie geweet het nie waar Pres. Steyn was.

Daar is een lesing wat sê dat die feit dat generaal Schalk Burger 'n vrijgeleide gekrij het so'n uitwerking op hom gehad het toe hij dit hoor dat kort daarna toe hij te perd wou stijg van die mense gemerk het dat daar iets verkeerd was met sijn beweging.

In elk geval kort na heirdie kennisgewing van lord Kitchener het die Staatspresident begin siek te word. 'n Ander lesing is dat hij gdurende die drijfjagte, wat die Engelse nou teen

DIE BEGRAFENISSTOET LANGS MAITLAND STRAAT, BLOEMFONTEIN.

Foto: Coster, Blmftn.

die kommandoe's georganiseer het waarbij Steyn hom bevind het, hij slegte wors geëet het en dat sijn siekte van toe af ontstaan het.

Om te besef dat daar iets in die eerste lesing is, moet 'n mens in aanmerking neem dat Pres. Steyn ten seerste gekant was teen enige onderhandeling met die vijand oor die vredesvoorwaardes waar die onafhankelikeit van die twee Republieke nie gewaarborg werd nie. Op hom moes dit 'n geweldige skok gemaak het toe hij die eerste tijding verneem het dat daar iets in die lug was. Wat Kitchener daarby voor gehad het om aan die Waarnemende Staatspresident van die S. A. Republiek te vra om self Pres. Steyn te gaan sien omdat hij, Kitchener, nie sou geweet het nie waar Steyn was, is daar niks om aan te wijs nie. Dit was wel 'n eienaardige handelwijse van die britse Opperbevelhebber gewees. Die skok moes vererger gewees het deur die feit dat daar gerugtes rondgegaan het dat 'n vrou in die Transvaal altijd vrijgeleide gekrij het van die britse Bevelhebber om van Pretoria na die boerekommandoos te gaan en weer terug. Generaal de Wet het hiervan rapport gekrij en het bevel gegee dat so iets in die Vrijstaat nie moes toegelaat word nie. Dit het Steyn ook geweet.

Hoe dit ook sij die vredesonderhandelinge het dieselfde tempo als die siekte van Pres. Steyn geneem. Hoe meer die kragte van rotsvast pleiter vir die onafhankelikeit afgeneem het des te meer het die vredesgees sig versterk.

Op 31 Mei werd die vrede gesluit en Pres. Steyn was toe so verswak dat hij die traktaat nie onderteken het nie. Was hij gesond gewees dan was dit 'n vraag of die Vrijstaat sou toegelaat het om die vrede te sluit. Die prijsgee van die onafhankelikeit sou hom als 'n gesonde man 'n harde slag gewees het en in sijn siekte het dit hom nog meer getref. In Augustus

werd hij na Holland vervoer om daar geneeskundige hulp te krij. Hoewel hij nie volkome herstel het nie was hij tog in staat om sijn bewegingsvermoë gedeeltelik te herkrij. Die diagnose van sijn siekte was pseudo-Bulbaire paralyse.

Na sijn terugkoms in Suid-Afrika het Pres. Steyn hom stil en rustig op sijn plaas „Onze Rust” in die Bloemfontein distrik gehou. En tog het hij altijd 'n lewendige belangstelling in volkssake geneem. Die onderwijs in die Vrijstaat het hom na aan die hart gelê. Hij het gesien watter rigting die onderwijs inslaan en daarom het hij al sijn kragte ingespan om die Oranje Meisjies skool op te rig. Daar was gelukkig die Russiese, die Nederlands Suid Afrikaanse Vereniging en die Sentrale Onderwijs Kommissie fondse waarmee die gronde aangekoop en die gebouwe opgetrek werd. Hij was altijd voorsitter van die kuratore onder wie die here C. H. Wessels, P. J. J. Boshoff, C. D. Murray, W. Postma, P. J. Joubert en W. C. J. Brebner was. In September 1906 was die Akte van Oprigting uitgegee.

Met die Nasionale Konvensie het Pres. Steyn weer aktief aan die opbouw van sijn volk deelgeneem. Hij was vise-voorsitter daarvan en dit was vir sijn persoonlikheid dat die teenpartij beswijk het in hulle opposisie teen die invoeging van Art. 137 van die Konstitusie.

Op die Bloemfonteinse Kongres, 21 November 1911, het hij die volgende belangrijke rede afgesteek wat toon dat die groot vaderlander van 1897 nog niks in sienswijse verander het nie :

Als eenvoudig lid van de Z. A. Partij—ik mag zeggen als een van de waterdragers—wens ik het voorstel van de voorzitter hartelik te ondersteunen. Ik wil zeggen, dat het eerst op een vergadering als deze is dat men begrijpt hoe groot ons vaderland is, hoe groot en schoon de erfenis ons door onze vaders nagelaten. Een man moet dan al zeer koud van bloed zijn als hij niet hier in zijn binnenste het sneller voelt kloppen. Gedenkt

men dat deze vergadering samengesteld uit verschillende rassen, verschillende opvattingen en zienswijzen, hier vergaderd is om te zien of er geen weg kan worden gevonden waarop zij gezamenlijk het beste dat in hen is ten beste van ons gezamenlijk vaderland kunnen geven, dan klopt het hart niet alleen sneller, maar er ontvlamt weer een hoop in de zwaarmoedigste onder ons voor een grote, heerlijke en gezegende toekomst.

Deze is de eerste keer sedert de donkere dagen dat een ernstige poging wordt aangewend om de rassen in één partij te brengen, waarvan het doel is onbaatzuchtiglijk 't waarachtig heil van het vaderland te zoeken. Ik zeg poging, want wij zijn er nog niet. Er zijn nog moeilijkheden voor ons, groter zelfs dan die wij kunnen voorzien maar mijn geloof in het gezond verstand en de vaderlandsliefde van de mannen die hier vrijwillig opgekomen zijn, is zo groot dat ik een gunstig resultaat met groot vertrouwen tegemoet zie. (Applaus).

Ik heb gezegd, dat deze de eerste keer is dat een poging wordt gemaakt om de rassen in een te brengen. Dat is ook zo. Ik weet, dat er pogingen werden gedaan om 't eerste ministerie een koalitie ministerie te doen zijn, maar een koalitie is nog niet een vereniging in één partij. Ik was het met onze Premier eens dat zo'n koalitie niet wenselijk was, want het betekende niets anders dan dat er voortdurend met beginselen een kompromis moest worden gemaakt. Wat mij er het meest in hinderde was een zekere mate van wantrouwen die op de bodem van het koalitie-idee lag. Ik meende het was tijd dat een Afrikaner nationale regering moest tonen dat het zonder gunst of vooringenomenheid kon regeren; en heeft het Botha-ministerie zulks dan ook niet aan de ganse wereld getoond? Ik weet ook dat men de oude partijen en sommige van de leiders beschuldigd heeft dat zij opzij stonden en rassengevoel hebben levendig gehouden. Ik meen dat men daar onbillik heeft geoordeeld. Had men van de andere zijde evenzo gewerkt als onze partijen dan was er nu geen sprake meer van rassegevoel. En zij waren toch in een beter positie dan wij. Wat was onze positie? Na de oorlog hadden wij een volk, overwonnen, en totaal geruineerd; in vele gevallen gebroken van geest, onderling verdeeld en bijna zonder hoop voor de toekomst. Wij wisten uit de geschiedenis dat een volk, zo gesteld, indien men het niet helpt zijn zelfrespekt te behouden, een slaafs en kruipend volk wordt. Wij gevoelden dat de oude bevolking met zijn groot verleden en wonderlike herstellingskracht een beter lot verdiende. En als dat in Z. A. moest gebeuren, dan hadden wij zekerheid voor ons dat uit dat gezonken volk en het overheersend volk, het toekomstig volk van Zuid Afrika

moest worden geboren. Welk een gebroed zou dat niet geweest zijn! Konden wij Zuid-Afrika een slechter erfenis gelaten hebben? Wij gevoelden dat dat moest verhinderd worden. In belang van het toekomstig ras moest er wederzijds respect zijn. Ziedaar de reden voor het bestaan van onze organisatie; dat was de reden van onze strijd tegen de Kroonkolonie regering en voor zelfbestuur. Dit zal licht werpen op onze strijd voor gelijke rechten en op andere handelingen die kritiek ontvingen van mannen die ons niet verstonden. Ik neem het hun niet kwalik, want zij konden zich met de beste wil der wereld niet in onze positie indenken. Zij kwamen nog nooit in zulk een toestand of voor zulke feiten. Het past hun God dagelijks te bidden van zulke ondervindingen bewaard te blijven. Wij zijn in ons doel geslaagd. De kern van het hollandssprekende Afrikaner volk is hersteld. Het heeft zijn zelfbewustzijn terug gekregen en heeft in zijn regering getoond zichzelf meester te zijn. Het heeft daardoor niet alleen zijn eigen respect maar ook het respect van zijn medeburgers teruggewonnen. Daarom is naar mijn beschouwing de tijd voor deze vergadering zo juist gekomen. Wij kunnen als gelijken bij elkander komen en elkander ernstig vragen: Is het niet tijd rassegevoel op zijde te zetten en een grote sterke partij te vormen, aan elkander gebonden niet door coalitie-mannen, maar door grote beginselen? Het antwoord op die vraag is: Het is niet alleen tijd, maar het is ook wenselijk. De redenen voor de wenselijkheid zijn legio. Laat mij slechts één noemen. Als wij voortgaan in rassen verdeeldheid te blijven, wat zal gebeuren? Dit: Ieder van de partijen zal trachten zich te versterken door de kleurling, en door de strijd tussen de twee beschaafde rassen zal het minder beschaafde zwarte ras het lot van Z. A. noodlottig zijn. Ik zeg dit niet alleen in belang van de blanke rassen, maar ook in belang van het zwarte ras, want als de blanke man, wanneer het misschien te laat is, inziet welk kwaad zijn verdeeldheid heeft gedaan, dan zal hij, om zich tegen zichzelf te beschermen, dadelik beginnen de rechten van de zwarte man te verkorten.

Laten wij dus onze grote partij vormen, maar laten wij wanneer dit geschied is, niet gaan denken dat wij het monopolie hebben van wijsheid en vaderlandsliefde. Laten wij het goede in de andere partij zien en gereed zijn waar mogelijk mede te werken.

Willen zij niet samenwerken; willen zij ons bevechten, zoals sommige van hun vuurvreters hebben ge-

AANKOMS VAN DIE BEGRAFENISSTOET VOOR DIE VROUWE MONUMENT.

Foto: Coster, Blmftn.

dreigd, nu wel, dan blijft er voor ons niets anders over dan in de woorden van een versje, dat hier wel aangehaald mag worden, te zeggen:

“We don't want to fight,
But by Jingo, if we do;
We've got the leader and the men;
We've got the courage too.”

(Gelach).

Voor een goed georganiseerde volkspartij zijn er twee vereisten, t.w.: (1) de partij moet demokraties zijn en (2) moet gebaseerd zijn op vaste beginselen. Een volkspartij kan alleen blijven bestaan als zij voortdurend haar kracht uit het volk put. Als zij zulks niet doet, dan loopt men gevaar dat een of een paar man zich van de organisatiemachine meester maken en dan krijgt men de gevaarlijkste soort despotisme die er kan bestaan. Wat de beginselen betreft, is het m.i. beter dat wij slechts een paar grote krachtige beginselen hebben waarmee wij allen hart en ziel kunnen meegaan, dan 'n lang program met een stel vage uitgerekte beginselen, waaruit men alles en ook niets kan lezen, die slechts bedoeld zijn om stemmen te vangen. Een man die men vangen moet betekent niets voor de partij. Hij is als een bedorven paard; de dag, dat men hem nodig heeft rukt hij handen uit en holt de wijde wereld in (gelach). Grote beginselen zoals opvoeding, gelijke rechten, landsontwikkeling, landsverdediging en bezuiniging moeten ons verenigen. Kleine verschillen mogen ons niet verdeeld houden. Wij hebben geen tijd te verliezen. Het is zo duidelijk als de dag, dat Afrika het land van de toekomst is en de toekomst behoort de wetenschap toe. Laten wij voorzichtig zijn. Bezuiniging waar wij kunnen, maar daar waar het geldt de opvoeding van het volk, laat daar met kwistige hand gewerkt worden. De wetenschap in al zijn vormen en in al zijn heerlijkheid moet in al de hoeken van de Unie verspreid worden.

Genl. Botha heeft de hoop uitgesproken, dat onze verdedigingsmacht een ornament zal zijn voor Zuid-Afrika. Ik wil hopen dat het zal zijn niet een ornament alleen, maar een nuttig instrument. Reeds ziet men hoe de hongerige naties van Europa hun rovende handen leggen op delen van Zuid-Afrika. Het is niet de eerste maal en het zal ook niet de laatste maal zijn dat de sterkere zijn geweldige hand op de zwakkere legt. Wij moe-

ten gereed zijn. De rusteloze energie die zich daar in het noorden openbaart, zal zich naar het zuiden bewegen, zich over ons heenwerpen en wij zullen verdwijnen, indien wij niet eensgezind, energie met energie wetenschap met wetenschap kunnen stuiten.

Ik wil eindigen met dit woord: In een ware Nationale Zuidafrikaanse Partij mag het geloof in 't bestier van een Almachtige God niet uitgesloten zijn. Daarom heeft ook de voorzitter ds. Boshoff verzoekt het kongres met een gebed te openen. Dit is voor velen niet beginsel, maar deel van hun bestaan. Het is het levens-essens van duizenden van beide rassen. Dit gevoelden de britse setlaars van Grahamstad toen zij Piet Uys een Bijbel gaven bij zijn uittocht. Dit was de kracht van de voortrekkers bij alle moeilijkheden. Van dat Van Riebeeck aan Tafelbergs voet landde tot Paul Kruger aan Lehmans strand de adem uitblies, was dit de kracht die grote dingen in Zuid-Afrika gewrocht heeft. Moge 't ook in deze vergadering werken tot heil en zegen van het land dat wij allen zo lief hebben. (Luid applaus).

Steyn het nie alleen die Oranje Meisjies Skool als 'n monument vir die toekomstige moeders van Suid-Afrika gelaat nie, maar hij het hom ook beijwer om 'n waardige monument vir die lijdning van die vrouw in die Driejarige Oorlog op te rig. Hierin het die volk hom bijgestaan en op Dingaansdag 1913 het hij sijn poginge bekroon gesien met die onthulling van die Vrouwe Monument. Bij die geleentheid werd die volgende kragtige rede van hom deur die heer Rocco de Villiers voorgelees :

Alvorens ik overga om mevrouw Steyn te verzoeken het monument te onthullen, wil ik namens het gause volk, onze diepe teleurstelling uitspreken dat mej. Hobhouse, na duizenden mijlen te hebben afgereisd, door haar zwakke gezondheid verhinderd werd verder voort te gaan, en gedwongen werd, nadat zij Bloemfontein bijna had bereikt, terug te keren naar de kust en alzo verhinderd werd heden hier tegenwoordig te zijn om dit monument te onthullen. Wij weten dat van de aanvang zij haar leven als het ware in de hand had genomen om die laatste eer aan de vrouwen en kinderen van ons volk, voor wie zij in het verleden zoveel heeft gedaan en ge-

leden, te bewijzen. Die moeite en zelfopoffering die zij zich voor ons volk getroost heeft, wekken bij ons een gevoel van diepe eerbied en innige dankbaarheid op. Onze bede is dat zij nog lang gespaard moge blijven. De naam van Emily Hobhouse is één van de geliefde namen in Zuid-Afrika, en uit menig moederhart gaat nog gedurig de bede op: „God zegene haar.”

Aan de voet van dit monument wil ik haar, namens het volk, danken voor wat zij in het verleden voor onze vrouwen en kinderen heeft gedaan. Ook dank ik—niet alleen haar en haar medewerksters—maar ook al de goede Samaritanen in Nederland en elders in Europa, Amerika en Zuid Afrika die in de donkere dagen hun harten en beurzen voor onze dierbaren hebben geopend. Die daden van christelike liefde zijn diep in onze harten gegrift en zullen van geslacht tot geslacht worden overgeplant.

Dit monument staat hier niet om enig iemand te pijnigen of als een eeuwigdurend verwijt te zijn; maar het is hier geplaatst uit reine piëteit. Het is opgericht niet alleen uit de rijkdom der rijken, maar vooral uit de armoede der armen. Het is een volkshulde aan de nagedachtenis van zijn dierbaren. Wie herinnert zich niet de dagen toen de doodsengel moede en mat werd van zijn werk in dit land? Toen hij bijna geen enkele boeren woning vond, waar de zijposten en drempel van de deur de bloedtekens van vrijshelding hadden? Toen in vele gevallen niet alleen de eerstgeborene geëist werd, maar dikwels het gehele kroost met de moeder er bij? Toen was het dat de Afrikaanse vrouw, die reeds een eervolle rol in de geschiedenis van Zuid Afrika had gespeeld, een heldemoed en vaderlandsliefde openbaarde, die de achting en bewondering van de vreemdeling afperste, en de trots en liefde van haar eigen volk in nog grotere mate haar deel maakte.

Wie van ons, die in die dagen van kommer en zorg de leiding van zaken in handen had, herinnert zich hoe de vrouwekampen en de vrouwen lagers buiten in het veld, de kommando's inspireerden en hoe de vermoede kommando's keer op keer met nieuwe moed van uit die kampen werden bezielde?

Is het dan een wonder dat er een begeerte bij de mannen is ontstaan om een gedenkteken op te richten voor die heldinnen, met hun kinderen, die hun levens hebben gelaten? Is het dan een wonder dat wij verlangen om voor het nageslacht een herinneringsteken op te richten, waardoor zij zullen worden herinnerd aan het ge-

duldig lijden, de zelfopofferende vaderlandsliefde en het vertrouwen op de Almachtige, in die kampen aan de dag gelegd?

Het lijden werd met moed en geduld gedragen. Weggescheurd van hun woningen, waarvan zijn zich de brandende puinhopen herinnerden als een laatste aandenking, opgesloten in de kampen, soms afgescheiden van een deel harer kinderen, onbekend waar zich die bevinden mogen, niet weten of hun vader en broeders of echtgenoten nog in het leven zijn, moesten zij, dikwels zeer fijn beschaafd, in ongerieflijke tenten zich behelpen, met karig voedsel en een paar stukken kleding en bedding, die inderhaast van de vlammen waren ontruikt geworden. Deze eentonigheid, ja, zelfs van de dood, was dodend. De onzekerheid van wat er buiten gebeurde moet verlamdend zijn geweest, want zelden kwamen er juiste of bemoedigende berichten om hen op te beuren.

De onwaarheid die ten doel had om de moed en het vertrouwen te breken, ging dag na dag in de kampen rond.

Het is een schoon iets om daar in het veld, in het vrije, staande te blijven, strijdende, en indien geëist, stervende voor het vaderland, maar veel schoner was het voor die zwakker vrouw, om, onder dat ziele- en lichamelijk lijden, haar last te dragen. Als het zoet is voor de held om voor het vaderland te strijden met roem beladen zich op te offeren voor vrijheid, volk en vaderland, welk een eerbied dwingt de tere vrouw niet af, die—reeds zelf in de klauwen des doods—lieveling na lieveling ten grave zag dalen, en toch met fierheid het hoofd omhoog hield, en haar echtgenoot en zoons op het strijdveld aanspoorde om zich over haar niet te bekommeren, maar in de strijd te volharden? Zo waren er duizenden.

Wat was de kracht die van de zwakke vrouwen zulke heldinnen maakt? Het was dat vast vertrouwen in de Almachtige, die het lot der volkeren bestiert en die gezegd heeft: „Ik zal u niet begeven, Ik zal u niet verlaten.” Het was geen bijgeloof of verrukking van zinnen. Het was hun ziele-overtuiging dat dat geloof hen niet zou beschamen. Gelukkig een volk dat zulke vrouwen heeft, en een volk dat uit zulke moeders gesproten is, heeft voor zijn toekomst niets te vrezen.

Dit monument staat dus hier, niet om haat aan te wakkeren, maar om de liefde te bevorderen; want ik zie de dag dat ieder deel van het zuidafrikaanse volk, van welke oorsprong het ook moge zijn, indien met de

AANKOMS VAN DIE STOET BIJ DIE MONUMENT.

Vooran dogtertjies in wit gekleed, wat die Vrijstaatse vlag op die kis gelê het, gevolg deur burgers onder aanvoering van
Genl. H attingh.

Foto H Coster, Blmftn.

ware zuidafrikaanse geest bezield, de deugden—door dit monument vereeuwigd—als zijn gemeenschappelijk erfdeel zal beschouwen.

Wij bevelen dus dit monument aan de zorg van het bestuur en de inwoners van Bloemfontein, in 't bijzonder, en aan het afrikaanse volk in het algemeen aan. Moge het hier staan om geïnspireerd op 't volk te werken. Laat een ieder die bijna ondragelijke lasten te torsen heeft, hierheen komen en op dit monument staren—de, nieuwe moed scheppen om voort te wandelen, totdat Gods wil zal zijn volbracht.

Als er iemand is, van wie het volk en het vaderland grote en zware eisen vorderen, laat dit monument hem leren tot welke offers ware vaderlandsliefde bereid is. Maar vooral, als er iemand is in wie de materialiestiese eeuw waarin wij leven de zwarte vertwijfeling in het hart heeft geplant, laat hem hier komen en zien wat een waarachtig geloof kan doen.

Laten wij bij dit monument opnieuw ons leven wijden aan de dienst van ons land en volk. Laten wij hier de handen ineens slaan om gezamenlijk onze krachten in te spannen om dat deel van het volk, dat aan het zinken is, van verval te redden. Het baat ons niet om monumenten voor de doden op te richten als wij de levenden verloren laten gaan. Het baat ons niet om de deugden van de doden te verkondigen, als wij toelaten dat de levenden in zonde en ellende verzinken. Zien wij niet dat anderen gereed staan om diegenen die wij verwaarlozen, op te nemen, en hen van hun volk en diens geloof en tradities te verwijderen?

Een ding staat vast: Dat wij als een volk ophouden te bestaan indien wij volharden om voort te wandelen met de Kain's vraag op de lippen: „Ben ik mijns broeders hoeder?" Hebben wij niet in de laatste tijd verschijnselen gezien, die ons waarschuwen, dat de vinger reeds aan de wand is om het „Mene Mene" over ons volk neer te schrijven? Moge dat genadiglijk verhoed worden.

Laten wij hier bij dit monument het tegenwoordige, met al zijn strijd en bitterheid, vergeten, en ons terug plaatsen in het verledene. En als wij de zorgen, kommer, het leed en het lijden van dat verleden ons herinneren, mogen wij dan genade krijgen om, zonder enig verwijt, wrevel of haat in het hart—daar wij de diepe wijsheid van de Almachtige niet kunnen peilen—onze hoofden nederig te buigen en ootmoediglijk te zeggen: „Vader, Uw wil geschiedde."

Intusse het die krisis oor die imperiale leer in Suid-Afrika gekom.

Die later geskiedskrywer sal kan vasstel watter aandeel Steyn daarin gehad het. Maar dit staan vas dat hij meer en meer die politieke rigting teen die imperialisme ondersteun het. Aktief het hij dit nie kon doen nie maar sijn plaas was altijd die toevlugsoord vir raad.

Sijn kragte het net goed begin toeneem sodat hij in 1916 op die Dingaansfees bij Senekal 'n redevoering tot sijn volk sou gehou het. Kort voor hierdie feesviering het die Oranje Vrouwe Vereniging op 28 Nov. 1916 haar Kongres op Bloemfontein in die Gedenksaal gehou waarheen Pres. Steyn 'n uitnodiging gekrij het. Dit kon hij als vader van sijn volk nie afslaan nie omdat daar ook 'n skeuring onder die vrouwe gedreig het.

Die morre met die opening het hij die woord na ds. Kestell gekrij en dit was terwijl hij die aanspraak tot die vrouwe van sijn volk gerig het dat hij 'n beroerte in die brein gekrij en in die arms van die heer Charlie Fichardt neergestort het.

Sijn laaste woorde aan sijn volk was als volg :

Ik ben blij te zien dat hier ook andere mannen zijn, anders zou ik maljan anders de hoenders zijn (Gelach).

Het is mij en mijn vrouw een groot genoegen tegenwoordig te zijn. Ik ben bewust van het grote werk door de vrouwen in de laatste tien jaren verricht. Er zullen grote en gewichtige zaken besproken worden. In de Oranje Vrijstaat zijn er twee zustersverenigingen die soms moeilijkheden doen ontstaan. Het heeft mij diepe pijn gedaan dat er nog 'n zustersvereniging werd opgericht. Men kan de Afrikaner geen groter nekslag toebrengen dan door de vrouwen te verdelen. Ik heb de oprichting van takken van de Nationale Vrouwen Helpmekaar Vereniging

niet tegengegaan omdat ik wist welk een groot en edel werk die vereniging deed. De Helpmekaar is uit God geboren.

De Helpmekaar was de enige in de wereld waar een volk, dat in opstand was zich had samengespannen om de schade te vergoeden en zelfs door hun opponenten werd geholpen. De man die tegen zulk een beweging werkte, zou geen vriend van het volk zijn.

Daarom zou hij ze vragen om de kwestie te bespreken en de mogelijkheid om te zamen te werken, te overwegen. Hij kon daarin geen bezwaar zien. Het oogmerk was hetzelfde en hij kon niet inzien, waarom niet de leden van de ene organisatie die van de andere zijn konden en bij dezelfde raadstafel konden zitten. Hoe groot, hoe edel ook het doel was, als de liefde niet bewaard bleef, zouden ze het niet bereiken. Spreker zei verder: grote dingen staan ons voor de deur.

Twee dingen zijn duidelijk welke zekerlik na de oorlog zullen plaats grijpen.

Het eerste was, dat de Staat al meer de plaats van het individu innemen zou en het tweede na de grote worsteling zou zijn, dat de vrouw een grotere plaats in de Staats inrichting nemen zou. Hij erkende, dat hij niet geloofde, dat dit het millennium teweeg brengen zou, of dat het gevolg zou zijn dat er mindere oorlogen zouden worden gevoerd, want sommige vrouwen zijn net zo oorlogzuchtig als de mannen en dat was niet alleen in moderne tijden het geval, doch was dit ook het geval in de oude tijden.

Koning Salomo had ze verteld hoe moeilijk het was wanneer er een aantal vrouwen in één huis was, en Salomo was 'n man van ondervinding. (Gelach).

Zoals hij zei, het zou geen millinium brengen, doch één ding was duidelijk en dat was, dat de invloed van de vrouw zou worden gevoeld, en die zou vooral gevoeld worden waar de liefde en het hart regeerden—thuis en in het maatschappelijk leven.

Het was daarom goed dat hij ze zou vragen: Is er in uw huis die liefde en sympathie, welke er behoorde te zijn tussen ouders en kinderen, die tucht, die arbeidzaamheid, die liefde en gehoorzaamheid welke een vereiste is? Is u overtuigd, dat er in uw huis die eenvoud, die spaarzaamheid en die liefde voor het werk is, als het huis zal moeten blijven staan?

Want na de oorlog, zal er een grote geldschaarste zijn en zware belastingen!

Laten we voorzichtig zijn, dat wanneer er een zware belasting is, er niet ook nog schuld is, want er is niets dat het huis zo spoedig verdeelt, als schulden.

Doch bovenal, zijt gij overtuigd, dat gij God eert en vreest in uw huis?

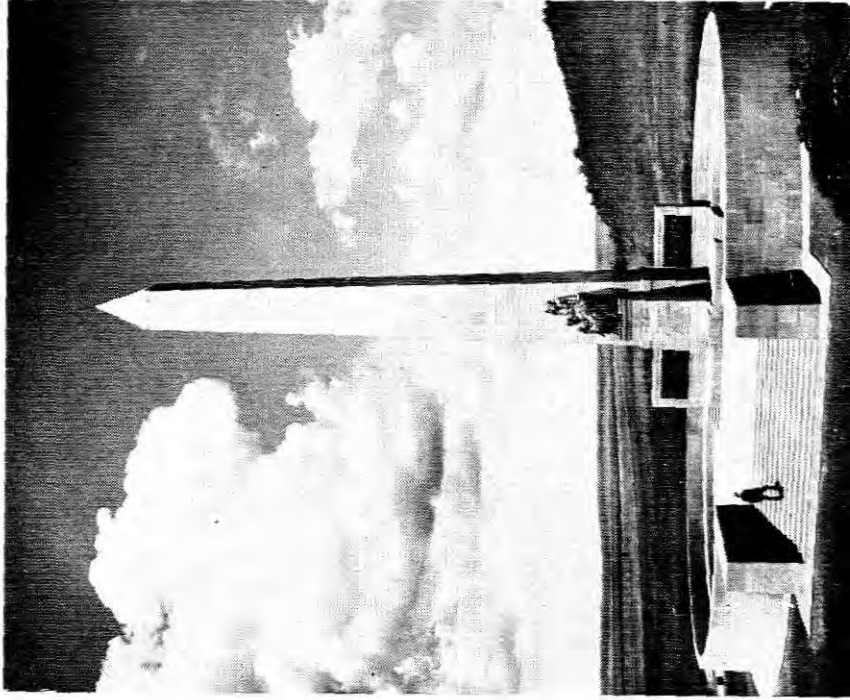
Het is de tijd dat Gods Woord wederom de toets van al uwe daden zijn zal, de toets voor goed of kwaad, van recht en onrecht, van de deugd en ondeugd.

Nu dat zij te midden van een grote oorlog waren, dacht elk van de oorlogvoerenden, dat zij aan de kant van het recht zijn. Zusters, de mensheid is bezig om zelfmoord te plegen en wat gij kunt doen is om voor de vrede en voor genade voor de arme lijdende, bloedende mensheid te vragen.

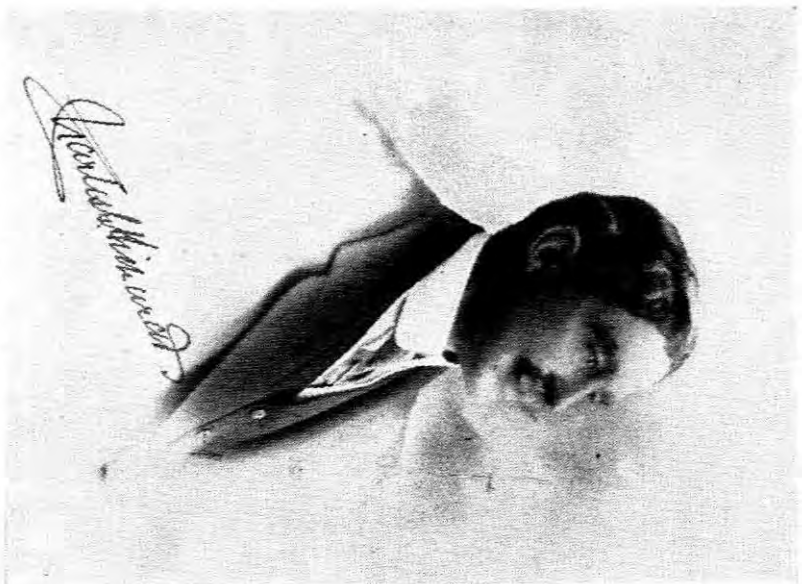
De volksbelangen op school. Waren ze tevreden met onze scholen? Volgens mijn mening was de opvoeding in Zuid Afrika nog nimmer in een treuriger toestand dan heden het geval is.

De Minister van Onderwijs heeft hen siffers te Graaffreyneet gegeven, welke ons deden sidderen.

Elkeen die het volk lief had, staarde met angst op de toekomst en ze konden niet alleen de Regering blameren, doch zij zelve ook waren schuldig en God zou verantwoording van ons opeisen, als ze niet hun plicht deden en de kinderen van het volk redden. Duizenden kinderen smeekten en snakten naar opvoeding op het platteland.

DIE VEROUWED MONUMENT TE BLOEMINGSTEIN WAT
OOK TOT LAASTE RUSPLAAS VAN PRESIDENT
STEVEN DIEN.

C. G. FICHARDT, L.V.
Die bekende organiseerder van die begrafenis van
wyle President Steyn.

In welke toestand is het onderwijs personeel niet door de Tucht Regulaties gebracht?

De verdrukking van onderwijzers. Aan ons primitief onderwijs van vroegere dagen hadden wij de uitdrukking ontleend voor iemand „die swaar krij, sê les op.” De onderwijs professie was een edele professie en sloot in vele van de beste mannen en vrouwen van het volk.

Als de wetgevers niet voorzichtig waren, zouden ze terugkeren tot de dagen toen de onderwijzers werden gelast om handen arbeid te doen en daarvoor een stukje tabak kregen.

Geen onheil kan groter zijn dan het verlies van de vrijheid in de opvoeding en toch werden de onderwijzers nu verdrukt. Laten ze voorzichtig zijn, dat de onderwijzers de fleur van het volk zullen blijven.

De drank kwestie. Een andere vraag welke hij zou willen doen, is : „Zijt gij tevreden met de drankwetten?” Hij wou geen ekskuus vragen om de vrouw die vraag te doen.

Zij wisten welke pogingen waren gemaakt om de Vrijstaat van de drankduivel te redden. Zij wisten hoedat gedurende de jongste sessie pogingen werden gedaan om die wetten te veranderen. Gelukkig werden ze gered door enigen van hun oude vechters.

Waren ze tevreden dat hun tronken vol zouden zijn en hun krankzinnige gestichten vol terwijl 'n paar schobbejakken rijk werden ten koste van ons volk? Waren ze tevreden dat een gedeelte van de familie werd vernield?

Dit was een nationale kwestie, want de zonde was niet de zonde net van één ras.

Spreker en de vrouw die niets met de politiek hadden te doen, konden hierover spreken, zonder het gevaar van stemmen te winnen of te verliezen.

Hij zei op zijn eigen verantwoordelijkheid, dat er net drie wegen voor hen open waren.

De eerste weg was om zaken te laten zoals ze waren en de houding innemen van : Ben ik mijn broeders hoeder? Dat zou hij niet aanbevelen.

De tweede weg was om een algemeen drankverbod toe te passen. Hij zou dat niet aanbevelen want het zou betekenen, dat de onwettige drankhandel, welke tot enige grote steden werd beperkt, over het ganse land zou verspreid raken en in plaats van enigen daardoor rijk gemaakt te worden, werden velen er rijk van.

De president wou het derde alternatief, zijn eigen aanbeveling noemen, toen hij op de grond neerzakte.

Drs Krause en Pretorius werd direk ontbied toe die President neergestort het, want die meeste het gemeen, dat dit maar net 'n flouwte was. Onder die skaduw van die muur van die Gedenksaal werd die President gelê en die vrouwens het al hulle kragte ingespan om te probeer die President bij te breng. Dr. Krause was die eerst geneesheer om op te daag en toe hij die treurmare aan die vergaderde bekend maak, het algaar in trane uitgebars.

Op 'n kussen van 'n motorkar werd die lijk van die President geplaas en langs die bome na die Pastorie van Ds. Kestell gebreng waar dit geblij het onder bewaking van 'n erewag totdat dit gebalsem werd en na die Gedenksaal oorgebreng, waar die stoffelike oorskot van die President in 'n praalkis gelê het.

Die teraardebestelling werd deur die Staat gedoen en die begrafenis het op 3 Desember 1916, plaasgevind. Die hulde van sijn volk was onmiskenbaar. Duisende het die Gedenksaal besoek om die President vir die laaste te sien. Op Sondag 3 Desember werd die lijkdiens in die Ned. Geref. Kerk, Bloemfontein gehou deur ds. Kestell. Sijn woorde was als volg :

Het woord van zijn overdenking was klaagliederen 5 vers 16: „De Kroon onzes hoofds is afgevallen.”

De Kroon van ons hoofd was Marthinus Theunis Steyn de voortreffelijkste onder de voortreffelijken. De Kroon is afgevallen. Hij is weg uit ons midden. 'n Gevoel van verlatenheid, eenzaamheid, heeft bezit van onze ziel. Geen moedeloosheid—zijn geest zweeft in ons midden. Wij horen deze stem: Ende en desespereert niet! Wanhoop is 't niet. Wij zullen niet wanhopen zolang de herinneringen aan President Steyn blijven. De Kroon van ons hoofd is afgevallen.

Wij denken aan hem als mens, man Gods en grote vaderlander. 'n Afrikaner van de Afrikaners was hij. In Zuid Afrika had hij alles wat hij begeerde. Hij was niet onverschillig over de grote wereld. Hij had 'n ruime blik over de grote wereld als man van ontwikkeling. Hij was vertrouwd met de wereldgeschiedenis niet alleen van heden maar ook van het verleden. In staatkunde kon hij zo raak zien. Zijn hart brak als hij dacht aan de grote lijdung van de wereld. Kosmopoliet was hij niet. Zijn wereld was Zuid Afrika. Wat Zuid Afrika betreft, was de Vrijstaat hem alles. Heel Zuid Afrika had toegang tot zijn hart maar de Vrij Staat had de eerste plaats. Kind van het vrije veld was hij.

Groot vaderlander had hij elk offer gebracht, ook zijn lichaam. De grote strijd zette hij voort toen lichaam geknakt was. Groot vaderlander was hij.

Wij gedenken hem als mens. Hij liet niet toe dat de beschaving hem van zijn eenvoud beroven zou; ontwikkeld, toch bleef hij in 't huis type van de ongekunstelde Afrikaner. Geen geweld aan 't gevoel van recht liet hij toe. Hij schaarde zich tegen de sterken voor de zwakken. Zijn eerste toespraak was tegen de kapitalist. Dit gevoel voor 't recht schaarde hem aan de zijde van vrouw en kind.

Daarom had hij geijverd voor een monument voor de vrouw en kind. Wij kunnen hem nu leggen aan de voet van dit monument.

Wij kunnen ook aan hem denken als man van God. Hij was 'n man voor wie 't oppervlakkige en schijnheilige in de maatschappij geen bekoring had. Hij geloofde dat God regeert. In de lotgevallen van het mensdom, zag hij geen bloot noodlot. Het was geen onpersoonlik invloed, het was God zelf. In de laatste oorlog leefde hij

op de hoogste spits van moedigheid, uithouden, aanhouden. De Kroon van ons hoofd is afgevallen. Afgevallen? Neen! Zolang daar mensen zijn, die de geschiedenis van Zuid Afrika vertellen, zullen zij van èèn vertellen van wiens hoofd de Kroon niet is afgevallen.

Na die diens in die Kerk werd die stoffelike oorskot van die President op 'n lijkwa met pragtige swart struisvere aan die hoeke en sentrum van die wa geplaas. Die lijkwa was met ses swart perde bespan met ruiters op die hotperde en die haar perde werd deur lede van die polisie mag gelei. Die stoet werd gelei deur berede burgers voorafgegaan deur 'n polisie mag.

Genl. Hattingh het die bevel oor die burgers gevoer en had 'n Vrijstaat se vlag wat gebruik werd met die inswering van Pres. Steyn als Staatspresident. Op die kis was die vlag van die Vrijstaat en die sjerp van die Staatspresident.

Vanaf die tijdstip dat die stoet die Kerk verlaat het werd treurskote deur 'n batterij bij die Vrouwe Monument afgevuur.

Om die Monument waar hij begrawe sou word was daar 'n skaar van sowat vijftien duisend mense.

Die weg na die Monument werd deur sijn erewag afgeset en toen die Stoet daarlangs kom het die orkes die treurmars van Chopin gespeel. Die koor onder leiding van Prof. P. K. de Villiers het Ps. 146 vers 3 gesing en onder die sing het die vrouwe van Suid-Afrika blomme bij die graf gelê. Vervolgens het die woordvoerders aan die graf opgetree.

WOORDVOERDERS BIJ DIE GRAF VAN WIJLE PRESIDENT M. T. STEYN.

Generaal J. B. M. HERTZOG.

Oud-President F. W. REITZ.

Senator CHARLIE MARAIS.

GENERAAL LOUIS BOTHA SIJN REDE VOERENDE BIJ DIE GRAF.

Foto : Coster, Blmftn.

REDE VAN GENERAAL BOTHA

Hoe zal hij de diepe smart van 't ganse volk vertolken? Hoe zal hij weergeven het leed dat hij gevoelt? Inderdaad gevoelt hij zich daartoe onbekwaam. In ogenblikken als deze klinken woorden hol en onbeduidend en toch gevoelt men behoefte te spreken om hulde te brengen aan de nagedachtenis van hem, die ons zo plotseling is ontvallen, hem, naar wie het volk heeft opgezien als zijn vader. Ja, de vader van zijn volk was hij. Hij beminde het met een echte liefde. Geen moeite, geen taak, geen offering was hem te groot voor zijn volk. Terwijl we hier staan, terneergeslagen door smart, beurt ons op de gedachte dat Marthinus Theunis Steyn was een zoon uit ons volk. Daarop zijn we verbazend trots en een volk, dat zulk een zoon kan voortbrengen is een volk met een grote toekomst.

Een bekende Amerikaan heeft eens gezegd dat geen volk een groter zegen te beurt kan vallen dan rechtvaardige en voorzichtige leiders te hebben.

Inderdaad, dit volk was daarmede gezegend onder het bestuur van President Steijn, toen in verre landen de Vrijstaat bekend was als een model republiek. Hij stond aan 't hoofd van de Vrijstaatse zaken, toen in 1899 die geweldige oorlog over ons hoofd losbarstte. Hij heeft getracht vrede te houden. Dagen nacht hebben hij en zijn trouwe adjudant Fischer daarvoor gewerkt. Geen persoon was vreedzamer dan hij. Alles wat hij verlangde was dat zijn land zich op zijn eigen vreedzame wijze mocht ontwikkelen. Niemand wist beter dan President Steijn wat voor zijn land en volk dreigde, maar toen het land over de Vaal met ondergang werd bedreigd aarzelde President Steijn niet om alles in de waag-schaal te werpen om zijn broeders te helpen. Zwaar moest ons arm volk lijden, zwaarder dan enig volk in de geschiedenis bekend en President Steijn leed met hen. Al wat goed was voor de eenvoudigste burgers was goed voor hem. Gebroken naar het lichaam moest hij de dag beleven dat de vrijheid van zijn volk verging. Gebroken was zijn lichaam, maar niet zijn geest. Hij was de ziel van alles in de oorlog, zijn moed, zijn voorbeeld was een licht voor menig een van ons die in het veld waren.

Jaren later, toen de zon weer voor ons was opgekomen en zijn volk hem nodig had, aarzelde hij niet om direkt te komen, ook al leed hij lichamelik.

Geen groter man kan men in de geschiedenis aanwijzen dan President Steijn op de Nationale Konventie. Naar hem werd steeds geluisterd met eerbied en liefde. Hij stierf zoals hij geleefd had, te midden van zijn volk, werkende voor zijn welzijn.

Voor spreker persoonlijk is 'n lieve vriend heengegaan. Het schijnt hem nog zo kort geleden, dat ze beiden jong waren en boezemvrienden. Die herinnering zal altijd in eerbiedige liefde blijven. De woorden ontbreken hem om uiting te geven aan zijn smart over zijn tragies einde. Het volk heeft in hem verloren 'n vader, 'n vriend. Wij zullen hem missen zoals we nu misschien nog niet weten. Laat het voor mevrouw Steyn en familie een troost zijn dat het ganse volk met hen lijdt. Zijn figuur zal door de geslachten heen staan als een nobel voorbeeld voor zijn volk. Laat ons dankbaar zijn, dat God ons zulk 'n man heeft gegeven. Zijn nagedachtenis zal onder ons leven. Zijn asse ruste in vrede.

AANSPRAAK VAN PRES. F. W. REITZ.

Het werk door onze geliefde President—onze dierbare vriend—voor zijn volk en het mensdom verricht, is volbracht. Zijn marteling van ruim 14 jaren is geeindigd—en wij zijn hier vandaag gekomen om hem aan de voet van dit Monument te leggen in de boezem van het land dat hij zò lief gehad heeft.

Dit Monument zal dienen niet alleen voor de vrouwen en kinderen in de Koncentratie Kampen gestorven, maar ook voor hem, want dit gedenkteken is door hem ontstaan.

Maar monumenten kunnen verbrijzeld worden, en zelfs de namen van hen tot wier nagedachtenis zij opgericht zijn kunnen in de loop van lange jaren, vergeten worden; maar de invloed die een man als Steyn op de geschiedenis en karakter van zijn volk uitgeoefend heeft, kan nimmer vergaan. Hij heeft de kiem gelegd die onsterfelijk is.

God heeft door de eeuwen heen, aan verdrukke volken leidsmannen geschonken, die hen helpen konden—Zo gaf hij aan Israël Mozes, aan Holland Willem van Oranje, aan Amerika Abraham Lincoln, en aan Zuid Afrika Marthinus Steyn en het is merkwaardig dat zulke leiders meestal niet beschoren werd de voltooiing van hun arbeid te mogen beleven,

Mozes zag het Beloofde Land slechts van een verafgelegen berg; Willem de Zwijger werd vermoord lang vóór het einde van de tachtigjarige oorlog; Abraham Lincoln werd eveneens van het leven beroofd vóórdat de Verenigde Staten weer van de bloedige burger-oorlog herstelde; en zò is Steyn ook heengegaan zonder dat hij de vrucht van zijn arbeid voor zijn volk plukken kon.

Een dichter heeft van een ander dichter gezegd—„Hij is niet dood maar vertrokken, want de dichter

GENERAAL DE WET SPREEK DIE MENIGTE BIJ DIE GRAF TOE.

Foto : Coster, Blmftn.

sterft nimmermeer"—Met nog meer waarheid kon dit gezegd worden van een staatsman als *President Steyn*.

Waar, wanneer, en hoe hij sterven zal—weet geen mensen-kind; Maar als ik de keuze had, zou ik verkieszen zo te sterven als Steyn deed. Met zijn laatste ademhaling—tot aan zijn laatste snik toe was hij nog bezig te waarschuwen—Waarlik een mooie dood!

Laat ons dan dankbaar wezen dat een man als deze onder ons geleefd heeft, en laat ons de dankbaarheid voor wat hij voor ons gedaan heeft betonen, door ons waardig te maken zulk een voorman gehad te hebben.

TOESPRAAK VAN GENERAAL DE WET

Geachte mevr. Steyn, geliefde broers en susters,

Mijn ou hart het in die laaste tijd erg verswak, sodat ek nie meer die stem het nie wat ik had toen ons laas hier bijmekaar was. Mijn hart is verswak en wat tans hier gebeur—het is genoeg om selfs ook die senuwe aan te tas. Al die burgers wat hier is weet dat in die laaste oorlog was Marthinus Steyn die vader van Christiaan de Wet. Die burgers ken mij; hullie weet dat ek maar 'n haastige man is, maar vir *President Steyn* het ek altijd die grootste respek en eerbied gehad. En waarom? Omdat hij dit waardig was. Dit was die respek van 'n kind vir sijn vader. Maar nou dat hij weg is, laat ons tog nie treur nie als diegene wat geen hoop het nie.

Laat ons treur, ja, want dit pas ons om te treur wanneer sulk 'n egtgenoot, sulc 'n vader en sulc 'n staatsman, van ons weggenem word. Maar sijn voorbeeld en werke kan nie vergaan nie, en solang als die leef sal ook hij onder ons nog leef. Hij was in die regte sin van die woord 'n volksman. In die moeilike tije wat ons deurgemaak het, het hij alles opgeoffer vir sijn volk. Selfs met sijn laaste woorde nog het hij probeer om sijn volk te lei en op te hef, en dit is of ons vandaag een roepstem hoor: „Werk terwyl dit dag is, maak groot die volk van Suid Afrika,—dit kom nie daarop aan van welke afkoms nie, solang hulle Suid Afrika als hulle land beskouw.”

Dit was ook die gevoelens van die groot staatsman oor wie ons vandaag gekom het om te treur.

Mijn vriende, ons verkeer vandaag in 'n kritieke periode. Ons staan op die punt om of 'n groot volk te worde, of om op te hou als 'n volk te bestaan. Laat ons dus werk terwyl dit dag is. Laat ons ons volk opbouw. Nogmaals seg ek: „Werk, terwyl dit dag is.”

AANSPRAAK VAN RECHTER PRESIDENT DE VILLIERS.

Toen mij door de Begrafenis Commissie namens de treurende familie gevraagd werd om bij deze plechtige gelegenheid een paar woorden tot U te richten, was mijn eerste gedachte dat het voor mij onmogelijk zou zijn aan dit verzoek te voldoen want ik voelde dadelijk hoever ik zal te kort schieten om onzen groten dode recht te doen wedervaren. Aan den anderen kant als liefde voor den ontslapene en bewondering voor zijn persoon, zijn loopbaan en zijn karakter iemand het recht van spreken geeft, dan komt dat recht mij ook zekerlijk toe.

Ik herinner mij de tijd nu meer dan twintig jaren geleden toen ik voor het eerst in nauwe aanraking met hem kwam. Hem was kort tevoren de hoogste eer te beurt gevallen die het in de macht zijner medeburgers was hem aan te doen; hij was namelijk in 't begin van het jaar 1896 geroepen tot de eervolle doch uiterst verantwoordelijke betrekking van Staats-President van den Oranje Vrij Staat. Het was in de woelige dagen kort na de Jameson inval, en de gemoederen waren zeer gaande; doch met een stout hart en een vast vertrouwen in de Voorzienigheid, een vertrouwen dat in al de wisselende lotgevallen van een veelbewogen leven nooit wankelde, aanvaardde hij zijn gewichtige taak. Voor een tijdperk van bijna drie jaar kwam ik als Staats-Prokureur bijna dagelijks met hem in aanraking, en daar werd de grondslag gelegd van eenen vriendschap die slechts door den dood onderbroken is. Hier leerde ik met welk beleid en staats-mans-wijsheid hij het Schip van Staat door de rotsen stuurde. Hij wist, door zich vertrouwd te maken met de volkswil, de tevredenheid van alle delen van de bevolking te winnen. Om een voorbeeld te noemen, hij ruimde dadelijk de grieven van de burgers van Harrismith tegen het Tolverbond met Transvaal uit den weg. Evenals zijne voorgangers ZHed. President Brand en President Reitz, dien wij gelukkig nog in ons midden hebben, regeerde hij, zoals Generaal botha gezegd heeft over een Model-Republiek, een waardig Hoofd van een waardigen Staat, een kleinen Staat wel is waar, maar een Staat die verdiende te leven.

Daarna brak onze grote oorlog uit in al zijne woede. Daar leerde ik hem kennen in de grootheid van zijn karakter, sterk en vast als een rots van graniet. De hele wereld stond verbaasd toen de kleine Vrijstaat zijn lot inwierp met dat van Transvaal — zeker de edelste daad bekend in de geschiedenis, een daad die door ons of onze nageslachten nimmer mag vergeten worden. Er zijn personen die onbekwaam zijn de moreele betekenis van zo een daad, van getrouwheid aan 't eens gegeven woord, te doorgronden.

REGTER-PRESIDENT JACOB DE VILLIERS SPREEK SIJN REDE BIJ DIE GRAF UIT.

Foto : De Klerk, Elmftn.

Doch hij wist het, hij beseftte dat trouw, getrouwheid het cement is dat een volk bindt. Door deze daad en de lange worsteling die daarop volgde handhaafde hij niet alleen maar bevestigde hij tevens de solidariteit, de eenheid van het Zuid Afrikaanse Volk, dat zich daardoor op menig slagveld van Zuid Afrika met onsterfelijken roem bedekte. Die eenheid, die eensgezindheid, door hem op zoo een hechten grondslag gelegd en met bloed bezegeld, heeft sedert een ruwe schok ondergaan. Door de scheuring in het volk is zijn werk in zoo verre verijdeld, afgebroken. Op de oorzaken hiervan wil ik niet ingaan, doch zij het mij vergund te zeggen : geen een van ons is heelemaal zonder blaam. Maar ieder een die den ontslapene gekend heeft weet dat het zijn vurigste verlangen was nog eens voor zijn dood de hereniging van zijn geliefde volk te zien. Dit genot heeft hij helaas niet mogen smaken, maar daarom betaamt het U te meer om in zijnen geest te arbeiden. Werk dus voor een duurzame, een onverbreekbare Hereniging, gegrond op beginsel, de eenige Hereniging, hoe vurig ook verlangd, in den geest van den overledene. Dat zulk een Hereniging van het hoogste belang is voor de maatschappelijke en vooral voor de geestelijke welvaart van het Hollandsche gedeelte van de bevolking van Zuid Afrika behoeft geen betoog. Doch dat dit ook in het waarachtig belang is van het Engelsche gedeelte van onze bevolking is mij even duidelijk. Een ding staat bij mij vast n. l. door de scheuring in ons volk is daar een onoverbrugbare kloof ontstaan tussen de twee grote blanke rassen in dit werelddeel, een kloof die zal blijven bestaan zolang de scheuring voortduurt. Indien wij dan begrijpen dat voor goed en kwaad, voor wel en wee de belangen van die twee rassen één zijn, zien wij eerst de volle omvang van de ramp welke Zuid Afrika in de laatste jaren getroffen heeft.

Maar het was vooral in de laatste veertien jaren dat ik hem in de grootheid van zijn karakter leerde kennen. Hoewel zwaar geteisterd naar lichaam en naar ziel, met welke waardigheid, met welke grootheid droeg hij niet zijn lot. Hij was inderdaad de verpersoonlijking van de beste eigenschappen van zijn volk; eenvoudig, oprecht, getrouw, vaderlandslievend, gematigd maar daarbij onwrikbaar van beginsel, vol respect voor zijn eigen volk zonder andere volkeren te minachten of te verkleineeren.

Hij liet zijn leven op het slagveld—niet op het slagveld waarop zoo veele edele levens nu opgeofferd worden—waar het eene volk krijg voert tegen het andere—of het eene ras tegen het andere—op een edeler slagveld, te midden van de moeders van ons volk.

Tragisch zijn dood, doch hoogst gepast aan zulk een leven, en gepast zijn laatste rustplaats — onder de schaduw van het monument uit hem geboren. Doch een grooter, een edeler monument heeft hij voor zich opgericht in de harten van een dankbaar volk, niet alleen in den Oranje Vrijstaat maar door geheel

Zuid Afrika. Het volk treurt met de treurende familie. Wij zullen U missen, geliefde Staats-President, getrouwe Vriend en Raadgever. Gij waart groot in uw leven, en groot in uw sterven.

Het volk van Zuid Afrika kan best zijn dankbaarheid betoonen dat zoo een man ons geschonken werd door de voetstappen te volgen en de idealen na te jagen van Marthinus Theunis Steyn.

AANSPRAAK VAN SENATOR C. W. MARAIS.

Om hier vandaag over het graf van onze grote ontslapen vriend, van onze sterke volksleider, van onze onvergetelike ou President, een waar schilderij op te hangen waarin teruggegeven zal worden ene schets van het afgelegde leven, de grote deugden en bekwaamheden, de heldedaden en hunne historische waarde, de waarde als staatsman, de kracht als volksleider, de machtige persoonlijkheid van de overledene, zou onmogelijk wezen en tevens ook overtollig. Immers door de ganse wereld en het ganse Zuid Afrika, van de Kaap tot aan de Zambesie, bij elk kind, bij elk grijsaard en bij ieder stand en kleur zijn die deugden, bekwaamheden en grootheden zo goed bekend en worden zij zo hoog gewaardeerd dat verder beschrijving onnodig is. Wij durven vandaag hier niet na zijn dood den groten Afrikander in formeele, koude vleitaal afgodies vereeren, nochtans is het niet verkeerd wanneer wij, die hier spreken op zijn graf kransjes zullen leggen en dat in de taal van het verbrijzeld hart, welke taal nog te kort zal schieten om te beschrijven de grote, schitterende deugden van den overledene, en tevens ook om te beschrijven de liefde, het respect, de achting en vertrouwen die allen zonder onderscheid in dit land voor hem, de overledene, gehad en gekoesterd hebben, en vandaar, vrienden, dat zijn naam onsterfelijk zal gehouden worden en in waarde en in liefde en in ene onverwelkelike nagedachtenis bij zijn volk tot in de verste nageslachten, als de naam van een groot en edel zoon van Zuid Afrika. De overledene heeft als staatsman en volksleider een groot rol gespeeld in de geschiedenis van zijn diep geliefde Land en Volk—zijn machtige persoonlijkheid is niet alleen onwisbaar gegrift in de bladen der geschiedenis maar ook op het hart, het leven, en de ziel van zijn volk. Wij kunnen de historische waarde van dat leven, de historische waarde van die daden niet naar behoren uitspreken, maar zal hunne waarde, zoals met alle groten gegaan is, als staatsman, en de kracht van zijn persoonlijkheid als grote volksleider, eerst behoorlijk geschetst en beschreven worden in de loop der eeuwen.

Het Afrikaner Volk weent vandaag en maakt rouwbeklag uit de diepte van zijn ziel omdat zijn pronk Ceder gevallen is, door den onverbiddelijke dood neergeveld. Zuid Afrika is vandaag in rouwgevaad gehuld, met rouwfloers omhangen, omdat een van zijn grootste en edelste zonen naar het graf is gegaan, en met hem des Volks grote hoop en verwachting voor de toekomst, gevoed in de laatste tijd door al de tekenen van betere gezondheid bij de overledene zo zichtbaar. Was daar een man in Zuid Afrika die ooit weer het Afrikaanse Volk bij elkaar zou brengen en die een verenigd Zuid Afrika tot stand zou gebracht hebben dan was die man ontegenzeggelijk Marthinus Theunis Steyn, maar God heeft dit anders gewild en wij zwijgen.

Wat de overledene geweest was als vriend kan ik vandaag hier bij zijn graf van getuigen met het groot getal van andere intieme vrienden ook hier tegenwoordig, als zijn oudste vriend, de banden van welke vriendschap gelegd werden in onze kinderjaren op de schoolbanken van het Grey Kollege alhier, en welke hecht voortgeduurd hebben tot in de dood, kan ik met die andere vrienden getuigen dat in zijn vriendschapsomgang zijn sterke persoonlijke karaktertrekken ons altoos zijn uitgekomen en zijn ziel aan ons werd geopenbaard een vriend eenmaal, altoos een vriend, rechtuit, oprecht en vol van vertrouwen getrouw en vol van liefde. Zijn vrienden hebben hem steeds hoog gewaardeerd en zullen hem diep missen.

Wat de overledene geweest is in zijn huiselik leven waarin wij dikwels een blik gehad hebben, als echtgenoot en vader, zullen wij vandaag het gordijn voor hangen want dit heiligdom is te heilig om nu binnen te treden. Dat huiselik geluk, die huiselike liefde waarvan de overledene de centrale figuur was zal eenmaal in de eeuwigheid geopenbaard worden.

Wat hij geweest is voor de maatschappij en de samenleving., vooral in de dagen van zijn publieke loopbaan toen hij nog in volle en sterke gezondheid was, hoe hij toen de samenleving heeft opgehouden en veraangenaamd allen met dezelfde eerbied, achting en respekt behandeld is alom bekend, en nu nog gedurende de laatste jaren toen hij krank was te „Onze Rust” was hij altoos dezelfde gastvrije vriendelik, opgeruimde, moedige gastheer.

Wat hij geweest was voor de Kerk en de school is te wel bekend dan dat dit zou genoemd worden. Hij kende de invloed van de godsdienst en van de Kerk op zijn volk, en hij wist dat de godsdienst en de kerk de ruggegraat en behouders waren van dit geliefde volk in het verledene en dit ook

zullen moeten zijn voor het volk in de toekomst. Daarom was hij toch zo bezorgd en zo bekommerd dat de ongelukkige politieke scheuring en verdeeldheid onder het volk niet zou toegelaten worden om in de Kerk te komen. Gelukkig heeft hij in dit opzicht voor zijn heengaan zijn bede vervuld gezien. — En voor de school en de opvoeding! Getuige daarvan de bloeiende Oranje School alhier als de vrucht van zijn arbeid en vlijt, alwaar onze afrikaanse dochters nationaal opgevoed worden om eenmaal waardig hun posities onder het Volk in te nemen als afstammelingen van hun grote heldinne-voorgeslacht. Hij heeft steeds geleefd en gestreefd voor de opvoeding van zijn volk en wist ook van welke kracht en waarde een degelijke opvoeding zou zijn voor het bestand van zijn volk in de toekomst.

Wat hij geweest was als President, als staatsman, als Volksleider kan niet in een paar ogenblikken genoemd worden. Dit zal de pen van de geschiedschrijver en van zijn biographist moeten schetsen, doch dat hij een groot, sterk staatsman was, een bekwame volksleider, vol van karakter, van beslistheid en takt, staatsmansbeleid, van gezond verstand, van patriotisme, die de waarheid in zijn politieke loopbaan geleefd en steeds uitgeoefend heeft, zonder politieke politiek en zonder verzindsels of kunstgrepen zal altoos de onsterfelijke Kroon van zijn politieke loopbaan blijven. Ik heb dikwels de eer gehad om zijn sterke karaktertrekken te bewonderen, vooral toen hij zijn ziel aan ons opende in enige van zijn krachtige aanspraken, en daaronder noem ik de aanspraak bij de sluiting van de laatste sessie van de Volksraad van de Oranje Vrijstaat toen het besloten werd ons lot in te werpen met dat van de Transvaal, zoals hij toen gesproken heeft onder de krachtigste aandoening kan nooit door de aanhoorder vergeten worden. Het fundament en de grondslag van al zijn publieke daden was een Vaderlandsliefde en een liefde voor zijn volk zo groot als iemand ooit in de wereld kan hebben. Getuige daarvan zijn standvastig blijven op het slagveld in de laatste oorlog totdat hij verplicht was door vernielde gezondheid van het toneel af te stappen zonder echter ooit de hoop te hebben opgegeven. Hij had een groot nationaal ideaal waarvoor hij geleefd en gestreden heeft en waarvoor hij gestorven is—het geluk, de behoudenis en het welvaren van zijn land en volk. Zijn laatste werk, zijn laatste woorden, waren in die richting. Doch genoeg, de overledene was groot en alom door het Afrikaanse Volk, maar meer biezonder door zijn dierbare Vrijstaatste Volk, diep geliefd, bemind, geacht en vertrouwd. Marthinus Theunis Steyn is gestorven, maar door zijn daden zal hij eeuwig leven in de ziel van zijn hulde brengend volk. Zijn gedachtenis zal onder dit volk groen gehouden worden tot in verre nageslachten, en wij hier kunnen dit best doen door aan de leden van zijn nagelaten familie, zijne dierbare vrouw en kinderen, steeds de liefde, de achting

DIE VROUWE VAN SUID-AFRIKA PLAAS BLOMME BIJ DIE KIS.

Foto : Coster, Blmftn.

en hulp te geven die wij de overledene gegeven hebben, en ook door van zijn graf te gaan en saam te werken om dit te verkrijgen waarvoor hij zo hard geijverd heeft en zo rijkhalsend naar uitgezien heeft, namelijk de heling van de treurige scheuring en verdeeldheid onder zijn volk, ene scheuring, voelde hij, die de verwezenliking van zijn groot volksideaal verzaagde, maar ene heling die hij begeerde zonder prijsgeven of verlies van volksbeginsels, van volkszelfrespekt, van volkseigenwaarde en karakter, en *zonder vernedering of verlaging van de een of ander partij*. In de laatste jaren door slechte gezondheid kon hij niet in het publiek optreden als leider van ons volk, maar O! zijn studeerkamer te „Onze Rust” was de raadzaal voor zijn volk in de Unie. Daar is dus daar een ledige plaats die niet kan opgevuld worden. Zijn mantel mag op een ander vallen maar in vele opzichten is het *onmogelijk om die plaats op te vullen*. Hij had het grote voorrecht om vóór zijn heengaan de vrijlating van de gevangenen te zien waarvoor hij zeer dankbaar was. Met zijn heengaan als de laatste President van de oude republiek is ook de laatste schakel in de keting van die ou Republiek verbroken. Daarom roepen wij hem nu toe:— Vaarwel, dierbare vriend! Vaarwel, sterke, eerlike, oprechte staatsman! Vaarwel, grote Volksleider, Vaarwell! Zijn asse ruste in vrede.

REDEVOERING VAN GENL. J. B. M. HERTZOG.

Geliefde Mevrouw Steyn,
Geachte Vriendinnⁿ en Vrienden,

Hoe week voelt zich niet ons gemoed bij deze gelegenheid! Nu eens vliegen ons de rijke schaar van herinneringen aan ons geliefde President door 't hoofd, en wanen wij ons voor 'n ogenblik nog in de schaduw *ziner tegenwoordigheid*, gelukkig en opgebeurd. Dan schielijk slaan wij de oogen op en zie, daar is niets dan ruimte en ledigheid. Ledig schijnt ons de toekomst en de ruimte in ons leven ontstaan komt ons voor niet weder gevuld te kunnen worden—en in onze wanhoop zoeken wij troost in de weemoed!

En toch behooren onze harten met haast niets anders dan dankbaarheid vervuld te zijn.

De rol hem door God toebedeeld, heeft hij als een getrouw dienaar van Hem en van zijn volk afgespeeld met eene toewijding en eene liefde, met eene standvastigheid en eene waardigheid, die der wereld haar eerbied heeft afgedwongen, en zijn volk tot zijne kinderen heeft gemaakt.

Heeft hij diep moeten lijden ter wille van zijn Volk, 't geluk en de liefde van dat Volk is hem als een tweede Prometheus, overvloedige vergelding geweest.

Terwille van zijn Volk kon hij alles verduren, alles ondergaan en alles opofferen. Uit de schuilhoek van 't hart van dat Volk durfde hij elk gevaar trotseren.

Hij is beproefd geworden en heeft de beproeving tot leermeesteresse in zijn dienst genomen — tot heil van zijn Volk. Hij is getoetst geworden en de toetsing is hem een loutering geweest.

Zijn leven is steeds één groot harmonies geheel geweest. De verhevene evenredigheid in denken in voelen en willen — in hart en ziel; de stoute gelijkmatigheid in doel en streven en strijden; de onwrikbare heldenmoed onder de diepste beproevingen, — dat alles laat ons denken aan een Volksheld uit de Oude Noorsche Sagen.

Zijn land moet beschermd worden, hij zal het beschermen al stond hij alleen tegen de machtige vijand. Zijn Volk moet gered worden, hij zal het redden al moet hij door een ring van vuur en vlammeende zwaarden heen zijn doel bereiken. Of wij al letten op de aanvang, 't voortzetten, of 't eind van zijn leven steeds dezelfde welluidende harmonie in doen en laten, in leven en sterven.

Een man van 't gehalte van onzen beminden President sterft niet. In 't vleesch moge hij ons ontrukkt worden. 't Oog moge hem niet meer aanschouwen, 't oor hem niet meer horen, doch in 't hart van zijn volk heeft zijn geest post gevat en beheert de toekomstige geslachten.

Hier aan de voet van 't Vrouwen en Kinderen Monument zal hij begraven liggen. Hoe gepast!

Zijn groote levens toewijding is geweest 't geluk van zijn volk, — doch boven alles dat gedeelte van zijn volk dat hij steeds zoo innig heeft liefgehad, waarvan hij steeds met zooveel tedere eerbied heeft gesproken, en waarover hij steeds met zooveel kammervolle zorg de beschermende hand heeft trachten te houden, — de vrouwen en kinderen van zijn volk. En zij, die hij steeds als de hoop en de toekomst van zijn volk heeft geacht; die ten midden hunner eigene bitterheid meer dan eene traan van liefde en waardeering voor hem hebben gestort; ja, die even als hij alles hebben opgeofferd voor hun geliefde volk en vaderland, zij zullen hem hier teder in hun moederschoot bewaren.

In de schoot van de Afrikander vrouw is hij gevallen; in de schoot van de Afrikander vrouw zal hij rusten. Geen ander rust plaats hem zoo gepast.

Ook in den dood zal de groote harmonie zijns levens hem blijven vergezellen,

Hij ruste zacht!

Na die redevoering van generaal Hertzog het jong, in purper gesluierde meisjies die ou Vrijstaat se vlag op die kis gelê als laaste eerbewijs aan die Staatspresident.

Hierop werd treurskote deur die batterij gelos toe die kis in die graf gelaat werd en in die skemering het klein meisjies wit duifies losgelaat.

Ps. 100 vers 4 werd gesing en ds. Botha het die segebede uitgespreek. Ds. Kestell het met die resinasie en troosbede gevolg. In die aandskemering werd die laaste treurskote van die batterij en sarsies van Generaal Hattingh se burgers afgevuur.

DIE KRANSEHULDE VAN SIJ VOLK.

Oranje Vrijstaatse Onderwijzers Vereniging. Mrs. Truscott, 7 Brompton Road, Bloemfontein. Oranje Vrouwen Vereniging, Tak Smithfield. Mr. en Mrs. Henry J. Oertel. Eigenaar en Personeel van „Het Volksblad”. Nationale Vrouwen Helpmekeer Verenigingen. Van Principaal, Onderwijzers en leerlingen van de Voorber. Techn. School, Bloemfontein. Mijnheer en Mevr Britz, Ventersburg. Mr. en Mrs. Gie en Family, East View, Boshof Str., Bloemfontein. Die Afrikaanse Levensverzekering Maatschappij Bepkt. Mr. en Mrs. F. W. Reitz en Familie, Vredenburg, Rosebank, C.P. De Raad van het Grey Universiteit College. Van Nationale Partij, Bethlehem. Van Nationale Partij, Parijs O.V.S. De Harri-smith Nationalisten. A. N. Verbond, Afd. Bloemfontein. Mnr. en Mevr. J. H. van Zijl. Mnr. en Mevr. A. C. Boeseken, Nederlandse Bank, Bloemfontein. Ds. en Mevr. M. van de Weg, Lindley. Dr. en Mevr. Krause en familie Ds. Ie Clus, Bloemhof. S. L. Ie Clus en kinderen. Ruth en Max. Mnr. en Mevr. J. H. Groenewald, Heilbron.

Mnr. en Mevr. J. A. Viljoen, 62 Lombard Straat. Staf en Leerlingen van de Grey Kollege School. Dr. A. M. Baumann, Bloemfontein. Ds. en Mrs. Kellner en Mrs. H. Kellner, Garden Lodge, Aliwal Street, Bloemfontein. Pastor Arndt en mej. Schlömann, Goddart Street, Bloemfontein. Een krans van een onbekende. W. en E. Broderick en Familie, 47 St. John Street, Bloemfontein. Dominee en Mevr. Louw, 25 Bastion Straat, Bloemfontein. Staf en studenten Grey Universiteits Kollege. De Synodale Kommissie der Ned. Ger. Kerk in de O.V.S. Van Municipaliteit en dorp en distrikt Edenburg. Namens de staf en scholieren van de C.N.O. School te Steynsburg, J. C. Coetzee (hoofd) P. van Biljon, H. N. J. v. d. Merwe (Proctors). De Nationale Vrouwen Helpmekeer Vereniging, Bethulie. De Oranje Taal en Geschiedenis Unie van Ladybrand en Nationale Partij van Distrikt Ladybrand. Mr. en Mrs. D. Urquart, 58 Waverley Road, Bloemfontein. H. C. Jorissen, Hoofdbestuur der Ned. Bank, Pretoria. Nederlandsche Bank, Bloemfontein. An-

na Cilliers, Lindley. General en Mrs. Nussey. Van Familie Senator De Villiers. Normaal Kwēkelingen. De Heer en Mevr. P. J. en A. E. Henneman. De Heer en Mevr. J. Ie Grange Lombard, 38 Waverley Road, Bloemfontein. De Heer en Mevr. N. J. Vermeulen, Lindley. De Kerkeraad der Ned. Geref. Kerk, Thaba 'Nchu. Gebroeders Barlow, Bepkt. K. B. en S. van Rooyen. Kotie en M. van Heerden. Mijnheer en Mevr. Nielen Marais, Goddart Street, Bloemfontein. Kapitein en Mevr. Prins, Canterbury House, Tempe. E. en B. Hills, Bloemfontein. O.V.S. Provinciale Administratie door mnr. J. H. B. de Villiers. Van de Administratie van de Kaap Provincie door Dr. W. J. Viljoen. Bethlehem Municipaliteit. Nationale Man's tak No. 3 Wepener. Drie Vrijstaatse Ambtenaren te Bloemfontein. Dr. en Mevr. Brill, Bloemfontein. Van het Provinciale Afd. Nationale Partij, Edenburg. Van de Municipaliteit van Smithfield. „Ons Land” en van de Sandt de Villiers Mij. Nationale Partij, Distr. Jacobsdal, O.V.S. O. F. S. Chambers of Commerce,

Bloemfontein. Stadsraad en Inwoners van Jacobsdal, O.V.S. Kerkeraad en Gemeente N. C. Kerk, Jacobsdal, O.V.S. Mnr. en Mevr. Pryra en Kinderen, 70 Henry Straat, Bloemfontein. Staf en leerlingen, Boshof School. Nationale Partij, Beaufort-West. Mijnheer en Mevr. Jan Steyl en Familie. Van distrikt Staf Officier en Staf Kroonstad. Burgemeester en leden van Stadsraad Senekal. Mijnheer en mevr. J. Friedman, 135 St. John Street, Bloemfontein. De heer en mevr. R. A. Gregorosky en familie. Distrikt Staf Officier en Staf, distr. Bloemfontein. De Kerkeraad van Bloemfontein. De Bloemfontein Joodsche Gemeente. W. W. Collins, Bloemfontein. Dominee Kestell en familie. Mr. and Mrs. C. J. Stegmann. Mr. and Mrs. James A. Collins, Verona, Bloemfontein. De O.V.V. Boshof Tak. M. L. Lynch, Springfield. Dr. en Mevr. Pretorius, Bloemfontein. Dominee en Mevr. P. v. d. Merwe, 34 Lombard Str., Bloemfontein. De heer en mevr. Ortlepp van Oost Afrika, 17 Margraff Straat. De leden van de Oranje Vrouwen Vereniging, tak Bloemfontein. Burgemeester en Mevr. Faure, 86 Zastron Straat, Bloemfontein. Dorp en Distr. Reitz. Schoolkinderen van Reddersburg. Kerkeraad

Ned. Ger. Kerk Lindley. Van de Municipaliteit en inwoners van het dorp en distr. Boshof. Municipaliteit van Wepener. Van de Afrikaners, Koffiefontein. De Heer en Mevr. D. J. P. Scholtz, Ventersburg. Distrikts bestuur Nationale Partij Smithfield. De Heer en Mevr. A. M. Spies en Zoon. J. C. G. Kampfraath, P. E. Kampfraath, Bloemfontein. De Heer en Mevr. P. Swart, Eikeboom, Boshof. Dr. en Mevr. Hjalmar, Reitz. Kerkeraad van gemeente Smithfield. De Heer en Mevr. A. B. Stegmann en familie. De Heer en Mevr. O. J. Els en familie. J. U. Dalldorf and Family. De Heer en Mevr. Gert Enslin en Familie, Immigrant. Mnr. McHardy en familie. De Heer en Mevr. J. L. McHardy. Mr. and Mrs. Otto Dalldorf, Bloemfontein. De Hollands sprekende Kleurlingen van de O.V.S. Van de Modelschool. De Zuid-Afrikaansche Akademie. Mr. Samuel Marks, Zwartkoppies Hall Hatherley near Pretoria. Familie Francken, Bloemfontein. O. V. V. Ladybrand. Nationale Partij, tak Kimberley, Beaconsfield en distrikt. Van Natalse Vrouwen Vereniging. Ned. Ger. Gemeente Steynsrust. Mr. and Mrs. Saltzmann, Mosterd Hoek, Reddersburg. Stadsraad van Bloemfontein. Van de

A.C.V.V. Van de Oranje Vrouwen Vereniging. Van Goevernements Onderwijzers en onderwijzeressen van Brandfort. Syrian Genootschap en Syria Community, Bloemfontein. Municipaliteit van Ficksburg. Mevr. C. van Rooyen, Seapoint en Miss J. van Rooyen, Bloemfontein. Mr. and Mrs. Hugh Scrivenor and Family, 55 Waverley Rd., Bloemfontein. Rechter-President en Mevr. J. de Villiers. De Heer en Mevr. Bosman. Polytechnische College. De Nationale Partij, Burgersdorp. Mr. and Mrs. Leith, Grey College, Bloemfontein. The Jagerfontein Municipality. J. Frances and Family. G. A. Fichardt Bepkt. S.A.P. Heidelberg Tak. Oranje Klub Kaapstad. Mr. and Mrs. Oelrik. Distr. Bestuur N.P. Cradock. De Burger. Arthur Sophie en Thelma. The National Jong uit de Paarl Scholen. N. P. Paarl en Noorder Paarl. Helpmekaar te De Paarl. Lichtenburg Vrouwen Helpmekaar. Van Avignon. Centraal Komitee N. P. van de Kaap Provincie. Mejj. M. en T. Baer. De leden van de O.V.V. en V.Z.B. Mr. and Mrs. R. G. Green and Family. Susie v. d. Merwe. Mr. and Mrs. J. J. du Bruijn and Family. Municipaliteit van Dewetsdorp, O.V.V., Ficksburg. Mnr. en Mevr. Hendrik

Kolbe en familie. Mr. and Mrs. C. H. Malcomes, East London. Wed. Mevr. S. Marais en kinderen, Krapfontein, Kaffir Rivier. Messrs. Deale Bros, Bloemfontein. Mr. and Mrs. H. E. Irving. Nationale Vrouwen Helpmekeer Vereniging Parijs, O.V.S. Het Komitee en Direkteuren der Nationale Dierentuin, Pretoria. Nationale Vrouwen, Oudtshoorn. Stephen en Moritz. De Hollandsche Onderwijzers Dames institute Eunice. Lektor in Geschiedenis Normaal Kollege. Van de Stadsraad van Brandfort. Burgemeester en Leden van Winburg. Mevr. A. F. Saltzmann en Hilda. Onze Taal, Bloemfontein. Mr. and Mrs. A. E. Fichardt. Municipaliteit van Bothaville. Charlotte Omahoney. De Nationale Partij Witwatersrand, Johannesburg. Van de Advokaten Tielman J. de V. Roos, Dr. Gey van Pittius, A. S. van Hees, C. te Water, G. Maritz en Pirow. De Heer en Mevr. Lewis Jacobsz, Pretoria. Nationale Partij, Transvaal. Nationale Partij van Transvaal, afd. Klerksdorp. Nationale Partij Transvaal, afdeling Rustenburg. Pretoria Afrikaner Tooneel Vereniging. Mnr. en Mevr. Senett Jr. en mnr. J. Senett, Snr. Mev. G. Senett, Milner Rd. Mnr. en Mevr. Louis van Selin, 4 Albert Straat,

Bloemfontein M.nr. en Mevr. A. P. van Zijl. Mnr. en mevr. M. J. Saltzmann en familie, Reddersburg. Mr. and Mrs. W. Ehrlich, 93a Charles Str., Bloemfontein. Kerkeraad Cocolan. The Chairman of the Board of Directors of the National Bank S.A. Van Schoolkinderen, Zastron. Van de Zuid Afrikaanse Partij van de Unie. Van Staf Krankzinnige Hospitaal, Bloemfontein. Mnr. en Mevr. G. N. Arkema—Barends, Victoriaweg 16, Bloemfontein. Van de Excelsior Gemeente. Van de Ambtenaren van het Depart. van Post, Telegraaf en Telefoon van Bloemfontein. De oude en Nieuwe Vrijstaatse Telegrafisten. Officials of post, telephones en telegraphs, Bloemfontein. Grey Universiteits Kollege. Aan die grootste gewese Grey. Ter gedachtenis aan de kroning van onze ongekroonde koning van de Afrikaners, Koffiefontein. Uitvoerend gezag Z.A.P., Witwatersrand. Familie J. S. van Zijl. De Geref. Kerk in Zuid Afrika. N. V. H. V. Trompsburg. The Jewish Board of Deputies. De Heer en Mevr. D. Maree. Prof. en Mevr. P. K. de Villiers. Committee and Members Bloemfontein Club. Generaal Schalk Burger. Van Distrikt Bestuur Nationale Partij, Senekal. Leerlingen van Eunice

Hoogere School. Nationale Partij, Tak No. 3, Bethulie. Het Publiek van Rouxville. Vijftien burgers, Kaffer Rivier Wijk. Bethulie Stadsraad. Oud-Onderwijzers en leerlingen Dames Instituut te Bloemfontein. De Heer en Mevr. Spies, Natal. Studenten Victoria Kollege, Stellenbosch. Vrouwen Zendingbond, Cocolan. Veunersburg tak O.V.V. De Wed. Melt Marais en kinderen, Pretoria. Dr. en Mevr. D. F. Malherbe, Bloemfontein. Unie's Afdeling Komitee Nationale Partij, Edenburg. Leden van de Z.A.P. Kimberley. „De Vriend des Volks” “The Friend”. Mijnheer en Mevr. N. C. Havenga, Fauresmith. Leden Nationale Partij, Umvoti. Mnr. en Mevr. J. C. Viljoen en Mnr. Van Wijk. Mnr. en Mevr. E. J. Wilken, Postkantoor, Bloemfontein. Otto Hoops und Frau, Bloemfontein. Mnr. en Mevr. R. G. Vorster, 94 Henry Straat, Bloemfontein. De Heer en Mevr. A. M. N. de Villiers. Van Mej. D. de Bruyn en Mej. F. Grobler. Van Goede Hoop Waschkuis, 17 Fountain Straat. Van Mrs. S. M. v. d. Watt, 17 Fountain Str. Mnr. en Mevr. Buch, 92 Henry Str., Bloemfontein. Lenie Smit, 22 Long Straat, Bloemfontein. Hofmann en Familie, Wepener. Mr. and Mrs. Papenfus en Mrs. Gates. De Heer

en Mevr. A. de Villiers, 141 Zastron Str., Bloemfontein. Mnr. en Mevr. M. J. Badenhorst, De Wetsdorp. Mnr. en Mevr. Gideon van Tonder, 22 Hill Str., Bloemfontein. Van de Hobhouse Gemeente. De Heer en Mevr. E. Kress. De Heer en Mevr. J. J. Pienaar, Barberton. De Heer en Mevr. Mentz, 148 Zastron Straat. Mevr. Pienaar. De Heer en Mevr. Van Blerk, 143 Zastron Str., Bloemfontein. Gemeente Philippolis. Staff C. W. Champion's Store. Die Graaff Familie, Kaapstad. Voorzitter en Komitee Centrale Landbouw Genootschap. Directors and Shareholders Bloemfontein Distrikt Creamery. Messrs. W. and C. Gowie. Lulu, Valerie, Gustave Fichardt. De Heer en Mevr. Charlie Fichardt. Gemeente De Wetsdorp. Van de Worcester Nationalisten. Van de Nationale Partij van Natal. Mr. Barnett Levy. Rocco en Essie. Mnr. en Mevr. J. C. Meyer. Van Distr. Bestuur Nat. Partij Lindley-Reitz, J. C. Nande, Sekretaris. Afrikaans Verbond. Nationale Partij, Zastron. Menr. en Mej. Demper. Tak O. V. V. Bethlehem. H. S. Theron. Malnesbury Helpmekeer Ver. Van de Helpmekeer Vereniging van het Kaapsche Schiereiland. Mr. and Mrs. Baltot. Mr. and Mrs. A. A. Celliers, Malina,

Kestell. Ned. Ger. Gemeente Kestell, O.V.S. Jongens Hostel, Bethlehem. Van Voorz. Vorster, Nationale Vrouwen, Frankfort. Van de Unie Regering. Mnr. en Mevr. Ramsbottom en Family. De Nationale Partij, Heilbron. C. J. Muller en Familie, oud registrateur Hogere Hoven, O.V.S. Gluckstadt, Distr. Vrijheid. Mnr. en Mevr. Kolbe. Innesdale, Dorpsraad. Mnr. en Mevr. S. de Jager, Bloemfontein. The Family Bezuidenhout, De Rust, Heidelberg, Transvaal. Mr. and Mrs. Wickert, Bloemfontein. Mr. and Mrs. Poultney, Benonie, Johannesburg. De Nationale Vrouwen Helpmekeer Vereniging, tak Bethlehem. Annie Visser. Nationale Partij K.P. Middelburg. The Greek Community, Bloemfontein. Generaal en mevr. Smuts. Hoofdbestuur Vrouwen Federasie, Pretoria. Eunice Re-Union. Mr. and Mrs. Reitz. From Doodie and Maudie. Eunice Hoger School. Menr. en Mevr. Hattingh. Mr. and Mrs. G. A. Hill, Bloemfontein. Mr. and Mrs. A. Deale, Bloemfontein. Suid Afrikaanse Vrouwe Federasie, Pretoria. Mnr. en Mevr. Celliers, Prov. Raad Transvaal. Prov. Uitvoerend Komitee. Van de President, Leden en Beambten van de Senaat. Dr. E. Sthumer, Residency Hotel Pretoria. Van de

Speaker en leden van de Volksraad. Van de Helpmekeer in Transvaal. Vrouwen Nationale Partij Germiston. Bertie en Koba, mnr. en mevr. Kroes, Bainsvlei. Genl. en Mev. J. B. M. Hertzog en familie. Nationale Partij, Zastron. Mnr. en Mevr. Dempers. Van het Hoofdbestuur van de Nationale Partij in de O.V.S. Mr. and Mrs. F. T. Irvine, East London. Van de Nationale Partij Pietersburg, Transvaal. Mrs. Charles P. Beck and Miss Beck. Grey College Re-Union. Van Dorp en Distrikt Vredefort. Mnr. en Mevr. H. F. Blaine. Familie Rau. Will en Reine Anderson. Direkteur en Komitee van het Transvaal Museum, Pretoria. O.V.S. Rechtspraktizijns Vereniging. Industriële School. Mnr. en Mevr. J. Ortlepp, Dewetsdorp. Mevr. Maritz en Malan. Van Nat. Partij Woodhouse, K.P. Rechter en Mevr. McGregor. Van Generaal en Mevr. Louis Botha. Mnr. J. H. Reitz, Bloemfontein. Van Kerkeraad D. G. Kerk, Aliwal Noord. De Nationale Partij Humansdorp. Mnr. en Mevr. Levi-seur, Bloemfontein. Mnr. en Mevr. W. Drennan. Mnr. en Mevr. D. F. Marais en Familie. From the Provincial Administration, Natal. Mnr. van Broekhuizen, Pretoria. Van Mevrouw Armstrong, Pretoria. Van de Spin en

Weef School. Van Miss Fleeck. F. C. en E. F. Eloff Kruger, S. E. P. Eloff. Mnr. en Mevr. H. C. Bredell. Mnr. en Mevr. J. S. Botha. Zuid Afrikaner. Stadsraad Ladybrand. Mevr. Stollreither en kinderen. Dr. en Mevr. Visser.

De Zusters en leerlingen van het Greenhill Klooster. Charlie Marais, Boshof. De heer en mevr. Louis Hurley, Boshof. Van Joan en Cannie. Mrs. A. Fischer. De Nederlandsche Vereeniging, Pretoria. Mr. W. J. C. Brebner. Ella Precy. Brandfort. Will and Reine Anderson. Luit.-Kol. en Mevr. Brand.

Directrice en Komitee van het Transvaal Museum, Pretoria. Pastor Shneider en Familie. Moeder en kinderen Steyn. Broeders en zusters Fraser Familie. Bothaville Vrouwe Vereniging. Vrouwe Nationale Partij Pretoria Tak. Burgemeester, Raadsleden en Inwoners van Pretoria. Van Willie en Annie Rood Jooste, Nelspruit Oost Tak. Z. Afrikaanse Vrouwen Federatie Germiston. 't Centraal Bestuur Helpmekaar Vereniging, Kaap Provincie. Van een paar Afrikaners te Maitland. Administrateur en mevr. Rissik. Waterberg

Transvaal. Leden en Beambten van de Senaat. Mnr. en Mevr. J. H. B. de Villiers van Luckhoff. Sir Lionel and Lady Phillips. Volksschool Heidelberg. Ned. Kamer van Koophandel te Pretoria. Publiek Petrus Steyn. Kröller, Den Haag, Holland. Kommissaris en Officieren Zuid-Afrikaanse Politie. Nationale Partij Oudtshoorn. Officer Commanding and Staff, Tempe Hospital. Mr. and Mrs. Gordon Smith, Bloemfontein. Mr. and Mrs. Cilliers, Paarl, C.P. Helpmekaar Vereniging Bothaville.

